

Orda Bir AIDS Var Uzakta!

Jiyan ANDİÇ¹

¹ MA Student, Boğaziçi University, Department of Sociology (Orcid ID: 0000-0001-7521-9347)

Özet

Küresel sağlık krizi olan salgınların yaşandığı dönemler, kırılgan grupların daha savunmasız hâle gelmesine yol açmaktadır. Mevcut eşitsizliklerin belirginleşmesine yol açan HIV ve COVID-19 salgınlarının koşulları ve salgınların ele alınış biçimleri arasında süreklilikler ve süreksizlikler bulunmaktadır. Pandemi süreçlerinde çeşitli grupların damgalanması ve ayrımcılığa maruz bırakılması nedeniyle insan hakları ihlalleri gerçekleşmektedir. Türkiye’de 1985 yılından itibaren HIV/AIDS ile ilgili haberlerde ön plana çıkan ilk üç kişi olan Ayhan Özyurt, Murtaza Elgin ve Nurettin Yurttaş ile ilgili basında yer alan haberler; ayrımcılık ve damgalanmanın kristalleştiği üç örnek olması bakımından önemlidir. 1985 yılında, ilk üç vaka etrafında yoğunlaşan, HIV/AIDS’e ilişkin haberler artışa geçmiştir. Bu nedenle, tirajı yüksek yedi ulusal gazeteden Cumhuriyet, Günaydın, Hürriyet, Milliyet, Sabah, Tan ve Yeni Asır gazetelerinde yayınlanan haberlerde HIV/AIDS’e ve HIV’le yaşayan kişilere yönelik söylemler, 1 Ocak 1985 ile 31 Aralık 1985 tarihleri arasındaki bir yıllık döneme odaklanılarak ele alınacaktır. Bu çalışmada, HIV enfeksiyonunun yalnızca biyomedikal bir olgu değil, aynı zamanda bir insan hakları meselesi olduğunu ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: HIV/AIDS, basın, ayrımcılık, insan hakları.

There is AIDS Far Away!

Abstract

Periods of pandemics, regarded as a global health crisis, lead to increased vulnerability of already vulnerable groups. There are continuities and discontinuities between the conditions of the HIV and COVID-19 pandemics and the ways in which they have been addressed, which have exacerbated existing inequalities. Human rights violations occur due to stigmatization and discrimination of various groups during pandemic processes. The news in the press about Ayhan Özyurt, Murtaza Elgin, and Nurettin Yurttaş, the first three people to come to the forefront regarding HIV/AIDS in Turkey since 1985, are significant as they are three examples where discrimination and stigmatization crystallize. In 1985, news on HIV/AIDS centered around the first three cases started to increase. For this reason, the discourses on HIV/AIDS and people living with HIV in the news published in seven high-circulation national newspapers - Cumhuriyet, Günaydın, Hürriyet, Milliyet, Sabah, Tan and Yeni Asır - will be examined by focusing on the one-year period between January 1, 1985 and December 31, 1985. This study aims to demonstrate that HIV infection is not only a biomedical phenomenon but also a human rights issue.

Keywords: HIV/AIDS, press, discrimination, human rights.

Corresponding Author / Sorumlu Yazar	Jiyan Andiç MA Student, Boğaziçi University, Department of Sociology
E-mail / E-posta	jiyann.andic@gmail.com
Manuscript Received / Gönderim Tarihi	07.03.2023
Revised Manuscript Accepted / Kabul Tarihi	19.05.2023
To Cite This Article / Kaynak Göster	Andiç, J. (2023). Orda Bir AIDS Var Uzakta!, <i>ViraVerita E-Journal: Interdisciplinary Encounters</i> , Vol. 17, 133-169.

Orda Bir AIDS Var Uzakta!

GİRİŞ

Küresel salgınlar, mevcut toplumsal eşitsizlikleri artırmakta ve yapısal eşitsizlikleri görünür kılmaktadır. Küresel çapta büyük etkileri olan, toplumsal damgalama ve ayrımcılık ile ilgili boyutları da bulunan HIV/AIDS ve COVID-19 pandemilerinin ilk yılları arasında süreklilikler ve süreksizlikler mevcuttur. İki pandemi dönemi arasındaki süreklilik ve süreksizlikleri karşılaştırmak, söz konusu eşitsizliklerin anlaşılması bakımından önemlidir. Belirli bulaşıcı hastalıkların taşıyıcısı olarak görülen popülasyonlar, toplum tarafından ayrımcı tutumlara maruz bırakılır. Sontag'a göre "bir ceza, şeytani bir güç ve doğal sebeplerin sonucu olarak başa gel[en]" hastalık, kişisel bir kusur veya geçmiş kuşakların işlediği suçun bedeli olarak değerlendirilir (2005, s. 48). Bununla birlikte hastalık, muhakkak yabancı kökenli bir bela olarak görülür. Hastalık ile yabancılığı tahayyül etme arasında da çoktan beri var olan bir bağ bulunduğu işaret eden Sontag (2005, s. 146–47), yabancıya atfedilen hastalığın düşman olarak betimlendiğini söyler. Dolayısıyla hastalığın yabancı, düşman ve öteki ile ilişkilendirilmesinden "kusurun hastaya yüklenmesine geçiş, hastalar ne kadar kurban olarak düşünülse de düşünülmeseler de, kaçınılmazdır" (Sontag, 2005, s. 105). 1980'lerde AIDS olarak bilinen bir tablo ile ilişkilendirilen eşcinseller ve damar içi uyuşturucu kullananların ihmalkârlıkla suçlanması veya Asyalıların yarasa tüketmesi nedeniyle doğanın insanlardan SARS-CoV-2 virüsü ile intikamını aldığı görüşü, kusurun hastalığın ortaya çıkmasına neden olduğu düşünülen gruplara yüklendiği örneklerdir.

İki salgın arasında kimi grupların damgalanması ve ayrımcılığa maruz bırakılması bakımından süreklilikler bulunmaktadır. Hastalıklarla kimliklerin ilişkilendirildiği durumlarda, damgalanan gruplara yönelik ayrımcı tutumlar artar. 2020'de dönemin ABD başkanı Donald Trump, ülke çapında bir yabancı düşmanlığı dalgasına yol açacak şekilde COVID-19'u "Çin virüsü" (The New York Times, 2020) olarak nitelendirdi. Trump'ın yaptığı açıklama da Asyalı-Amerikalılar ve Çinlilere yönelik ırkçı görüşlerin ve fiziksel saldırıların artmasına çanak tuttu (Lee ve Waters, 2021).

COVID-19 ve AIDS pandemilerinde, devlet tarafından hangi hayatların kurtarılmaya değer, hangi hayatların gözden çıkarılabilir olduğuna dair karar süreçleri bakımından da bir

süreklilik söz konusudur. 1980'lerdeki AIDS salgınının, özellikle enfeksiyonun yalnızca eşcinseller, damar içi uyuşturucu kullananlar, göçmenler ve seks işçileri gibi belirli grupları etkilediği düşünüldüğünden, ilk on yılda Batılı hükümetler AIDS'i önemsemeyerek tepkisiz kaldılar. Hayatları çıplak hayata (Agamben, 2013) indirildiği ve kurtarılmaya değer görülmediğinden virüs ile enfekte olan kişilerin yaşamı, ihmalin ve titizlikle işletilen *nekropolitikanın*ⁱⁱ (Mbembe, 2014) sonucu yitip gitti.

AIDS salgını sürecinde; aşkları, arkadaşları, yoldaşları ve oynaşlarının yok oluşuna şahit olan ve kendi ölümünün yakınlarında olduğu hissiyle yaşayan kişiler için yas, militanlığa dönüştü. Bir yandan kayıplarının yasını tutan aktivistler diğer yandan HIV/AIDS'in hayatlarında bıraktığı izlerle mücadele etmek zorunda kaldı. Sosyal hizmetler ve sağlık hizmetlerinin yetersizliği nedeniyle aktivistler mücadeleye devam ederken yakınlarına çok uzun süreler bakıcılık yapıyor, duygusal destek sağlıyor ve sayısız hastane ziyareti gerçekleştiriyordu (Crimp, 1989, s. 15). *Gay Men's Health Crisis* [Eşcinsel Erkeklerin Sağlık Krizleri Derneği] ve *AIDS Coalition to Unleash Power* (ACT UP) [Gücü Açığa Çıkarmak için AIDS Koalisyonu] gibi oluşumların kuruluşunda aktif rol oynayan Larry Kramer, salgının ikinci yılında ABD'de AIDS'in hâlâ cevapsız kalmış olması, nedeninin tespit edilmemesi ve tedavisi olmamasına ilişkin çarpıcı bir deneme kaleme aldı. Virüsün deneysel yöntemlerle baskılandığını vurgulayan Kramer, kirasını ödeyemeyen ve yaşayacak yeri ve parası olmadığı için sokağa atılan erkeklerin sayısının arttığına dikkat çekti (1983, s. 19). AIDS'e bağlı komplikasyonlar nedeniyle rahatsızlanan ve çalışabilecek durumda olmayan kişiler, AIDS devlet tarafından engellilik kapsamında sayılmadığından, sosyal güvenlik yardımlarından mahrum bırakıldı (Kramer, 1983, s. 19).

AIDS pandemisinde toplum tarafından marjinalize edilen ve belirli bir yaşam biçimini tercih etmeleri nedeniyle enfekte olduğu düşünülen kişilerin ölümü suskunlukla karşılanırken; COVID-19 pandemisinde hayatta kalma süresi arttıkça ölüme yaklaşıldığı düşünüldüğünden, yaşlıların ölümü olağan karşılandı. Gençlerin yaşamı, uzun vadede tahmini yaşam beklentisi kısa olan yaşlıların yaşamına tercih edildi. Pek çok ülkede hastane yataklarında daha fazla gence yer açabilmek için COVID-19 ile enfekte olan yaşlıların hastanelerden erken taburcu edilmesi (The Guardian, 2020) bu duruma örnektir. Türkiye'de ise 21.03.2020 tarihli İçişleri Bakanlığı genelgesi ile altmış beş yaş üstü ve kronik rahatsızlığı olan kişilerin evden çıkması, bu kişilerin zarara uğrama tehlikesi bulunduğu öne sürülerek yasaklandı (2020). Söz konusu yasağın altında

yatan sebep ise aslında bu insanların toplumsal yeniden üretim süreçlerine dâhil olamamaları nedeniyle zarara yol açabilecek kişiler olarak görülmesiydi. Başka bir deyişle bu gruplar, türün devamlılığını sağlayamayan, hanede bulunan diğer kişilerin (bilhassa erkeklerin) emek gücünü yeniden üretemeyen ve ücretsiz bakım hizmeti sunamayan kişiler, bakım hizmetine ihtiyaç duyan bir pozisyonda olmaları nedeniyle güçsüz ve faydasız olarak görüldü.

AIDS ve COVID-19 pandemilerinin yürütüldüğü süreçler, insan hakları ile doğrudan ilişkilidir. Her iki salgın döneminde de enfekte olan kişilerin temel insan hakları ihlal edilmiş, enfekte olan kişilerin işten çıkarılmaları veya seyahat etmelerinin engellenmesi gibi ayrımcılık vakaları yaşanmıştır (Kramer, 1983, s. 19; HIVTravel, 2022). Bugün HIV'le yaşayan kişilerinⁱⁱⁱ çalışma hayatında da ayrımcılığa uğradıkları görülmektedir. Kimi zaman işe alım süreçlerinde uygulanan bu ayrımcı tutum kimi zaman ise HIV statüsü sebebiyle kişilerin işten çıkarılmasında kendini gösterir. Pozitif Yaşam Derneği'nin yayınladığı COVID-19 pandemisinin ilk iki aylık dönemini de kapsayan raporda, üç HIV pozitif işçi işveren tarafından HIV statüsü öğrenildikten sonra işten çıkarılmış, başka bir işçi aynı gerekçeyle işten çıkarılmak istenmiş, iş başvurusunda bulunan bir kişiye işe giriş muayenesinde rızası alınmadan HIV testi yapılmış ve HIV statüsü öğrenildikten sonra işe alınmamış ve bir kişi de HIV testini zorunlu kılan bir kuruma yapacağı iş başvurusunu test yaptırmadığı takdirde dikkat çekeceğinden kaygılanarak geri çekmiştir (PYD, 2020).

AIDS ve COVID-19 salgınları sırasında belirli grupların ihmal edilmesi bakımından bir süreklilikten söz etmek mümkün olsa da iki pandemi dönemi arasında farklı ihmal biçimleri bulunmaktadır. AIDS salgınında, virüsün aktarım yollarının belirlenmesi, epidemiyolojik araştırmaların desteklenmesi ve araştırmalara kaynakların aktarılması gibi konularda hükûmetlerin uzun yıllar duyarsız kalması, dolayısıyla enfeksiyona gereken tıbbi dikkatin verilmemesi ve AIDS basamağındaki kişilerin tedavi ve bakım hizmetlerinin devlet güvencesi altında yürütülmemesi çok sayıda insanın ölümüne yol açtı. COVID-19 salgınında ise Türkiye'deki hükûmetin hayata geçirdiği kısa süren tam zamanlı sokağa çıkma yasaklarının ardından, kısıtlamaları hafta içi 21.00-05.00 saatleri arasını kapsayacak şekilde düzenlemesi, sistemin sürekliliğini sağlamak pahasına kırılgan grupların hayatlarının gözden çıkarıldığını gösterdi. COVID-19 kaynaklı yüksek ölüm oranlarına rağmen salgın süresince işçiler güvencesiz iş koşulları altında çalışmak zorunda bırakıldı ve şirketler tarafından ardı ardına işten çıkarmalar

yaşandı (CBPP, 2021; DİSK, 2021). Değişen koşullar ucuz iş gücü piyasasının artmasına ve işçilerin sistematik olarak ağır güvencesizlik koşulları altında çalıştırılmalarına yol açtı (DİSK, 2022).

COVID-19 pandemisinde pek çok hükûmet yetkilisi, herkesin aynı gemide olduğunu ifade etti (Yeni Asır, 2020). Kader ortaklığı üzerinden işleyen bu “hepimiz aynı gemideyiz” kurgusu, gemi bir sorunla karşılaştığı takdirde herkesin benzer dertten aynı şekilde mustarip olacağına işaret etmek için kullanıldı. Kulağa zararsız ve iyi niyetli gelen bu ifade, olağanüstü koşullarda; kadınlar, LGBTİ+’lar, sakatlar, göçmenler ve yaşlılar gibi kırılgan grupların pandemi koşullarından en sert şekilde etkilenmesine yol açan yapısal eşitsizliklerin üstünü örtme işlevi görür. İnşa edilen kollektif bir “hepimiz” kavramının, gündelik hayatı tedbirler ve yasaklarla kuşatılan, toplumsal adaletsizlik ve eşitsizliğe uğrayan ve yaşamları gözden çıkarılabilir sayılan kesimleri dışarıda bıraktığı açıktır. Olağanüstü koşullarda daha sık tekrar edilen bu sözle; gidecek başka bir gemisi olmayan, başka bir gemiye gitmek istemeyen veya mevcut koşullarda hangi gemiye giderse gitsin benzer durumla karşılaşacak olan yoksul halktan, kriz dönemlerinde de külfete katlanması istenmektedir.

Öte yandan iki pandemi arasında birtakım süreksizlikler de bulunmaktadır. HIV/AIDS ortaya çıktıktan iki yıl sonra, 9 Eylül 1983 tarihinde, yapılan araştırmalar neticesinde enfeksiyonun tüm aktarım yolları tespit edildi.^{iv} Virüsü tespit etmek amacıyla uygulanan testler, ilk vakalar raporlandıktan dört yıl sonra geliştirildi. HIV/AIDS aktivistleri, bu gecikmenin altında yatan en büyük sebeplerden birinin de enfeksiyonun marjinalleştirilen grupları etkilediğine ilişkin görüşün olduğunu düşünüyordu (Gould, 2009, s. 49-50). HIV taraması için ilk kez 2 Mart 1985 tarihinde, ELISA testi kullanıldı. Üstelik dört yıl sonra lisanslanan bu test, virüs için bir teşhis aracı olarak değil, kan ürünlerini taramak için tasarlanmıştı (The New York Times, 1985). Bu yolla virüsün “masum kurbanlar” a bulaşmasının önüne geçilmesi hedeflendi. AIDS pandemisinde virüsten etkilenen grupların tedavi araştırmalarını kendilerinin finanse ederek yürütmesi gerekti. Aktivistler destek, bakım ve eğitim için merkezler kurdular ve harap olmuş topluluklarını, kültürlerini ve cinsel ilişkilerini yeniden düzenlemek zorunda kaldılar (Crimp, 1989, s. 15). Bu esnada salgınla mücadele etmesi gereken kamu kurumları bilinçli şekilde yavaş hareket etti. İlk tanının üzerinden kırk yıldan uzun süre geçmiş olmasına rağmen HIV aktarımını önleyecek bir aşı hâlâ bulunmadı. Temas öncesi profilaksi^v (PrEP), HIV’in cinsel yolla aktarımını

önlese de Türkiye’de ve diğer pek çok ülkede hâlâ çok küçük bir kesim için erişilebilir durumdadır.

Buna karşın, COVID-19’a ilişkin veriler ise hızlıca analiz edildi ve virüsün aktarım yolları bir ay gibi kısa bir süre içerisinde tespit edildi. COVID-19 virüsü ve nasıl bulaştığı, ilk vakalardan yalnızca bir ay sonra tanımlandı ve testler kısa süre sonra kullanıma sunuldu (Hu ve ark., 2021). Bugün iki pandeminin nedeni olan virüslere ilişkin yapılmış çok sayıda bilimsel çalışma bulunsa da virüsle ilişkilendirilmeleri nedeniyle kırılgan gruplara yönelik ayrımcı tutumların önüne geçilememektedir. Bilimsel yöntemlerle elde edilen bilginin tek başına ayrımcılıkla mücadelede yetersiz olduğu, hatta kimi zaman ayrımcılığı (yeniden) üreten pozisyonda olduğu açıktır. Tıbbın toplum sağlığını tesis etmek amacıyla ürettiği, hastalığa ilişkin bilginin sunulacağı çerçevenin şekillenmesinde, toplumda varlığını sürdüren hâkim değerlerin etkisi büyüktür.

ÖNLEYİCİ MEKANİZMA OLARAK GELENEK VE GÖRENEK

Bilgi üretme ve yayma imkânına sahip kişiler tarafından HIV/AIDS hakkında dolaşıma sokulan çarpıtılmış bilgiler, safsataların yayılmasında büyük paya sahipti. Salgından etkilenen pek çok ülkede benzer durum hâkimdi. Türkiye’de kamuoyunu etkileme ve yönlendirme gücü bulunan kişiler, ulusal kimlik, dini inanç, kültürel arka plan, gelenek ve görenek gibi unsurların AIDS’e karşı bağışıklık sağladığını savundu. Egemen cinsellik pratikleri ve genel ahlak kurallarına toplum tarafından yüksek oranda uyum sağlandığına ilişkin görüşler öne sürülerek Türkiye’nin HIV’den etkilenmeyeceği vurgulandı.

28 Ocak 1985 tarihinde dönemin Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Mehmet Aydın, Türkiye’nin AIDS ile mücadelede izlediği sağlık politikasını şu şekilde özetledi: “Ülkemizde 1983 ve 1984 yıllarında kesin AIDS tanısı konan herhangi bir hastaya rastlanılmamıştır [...] [AIDS’in] daha ziyade homoseksüellerde görüldüğü söylenmekte[dir] [...] Milletimizin örf ve adetleri, dinimiz, ahlâkımız ve aile yapımızın sağlamlığı böyle bir hastalığa karşı avantajımızdır” (Temur, 1985, s. 47). İlerleyen günlerde, dönemin İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Bedrettin Dalan ise “AIDS, Tanrı’nın homoseksüellere gönderdiği bir beladır” (Cumhuriyet, 1985a) açıklaması yaptı. Kur’an-ı Kerim’de bahsi geçen Lût kavminin, Allah tarafından helak edilmesine atıfta bulunarak böyle bir olayın yüzlerce yıl önce de yaşandığını ve pek çok eşcinselin bu facia sonucunda hayatını kaybettiğini ifade ederek: “Homoseksüellik olaylarının artması üzerine

görülen AIDS hastalığını Lut Olayı'nın günümüze yansması olarak görüyorum" (Milliyet, 1985d) dedi. Bedrettin Dalan, ilerleyen aylarda Sabah gazetesi muhabirinin "Belediye olarak hamamlarda, saunalarda veya benzeri yerlerde AIDS konusunda ne gibi tedbirler alacaksınız?" sorusunu, "Biz AIDS'ten niye korkalım? AIDS bizden korksun. Türk erkeğine AIDS bir şey yapamaz. Hem sonra erkek adam AIDS olur mu?" (Sabah, 1985a) şeklinde cevapladı. Dalan AIDS'i eşcinsellikle ilişkilendirmenin yanı sıra olsa olsa erkekleri etkileyeceğini düşündüğü AIDS'e karşı Türk erkeklerinin ulusal bağışıklığı olduğunu savundu.

Dönemin Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürü Utku Ünsal da AIDS'in Türkiye için tehlike arz etmediğini ve cinsel yolla aktarılan enfeksiyonların Türkiye açısından çok ürkütücü olmadığını açıklayarak "aile yapısı sağlamdır" dedi. Tan Gazetesi söz konusu olayı "Konunun uzmanı **doktorların** bugüne kadar yaptıkları açıklamalarda, **AIDS hastalığının** en çok **anormal**, daha açık bir ifadeyle eşcinsel ilişkiler yoluyla **bulaştığı** belirtildi [...] bütün gözler **eşcinsellere**, çevrildi"^{vi} (Tan, 1985c) şeklinde haberleştirdi. Bu haber de dönemin sırtını tıbbaya dayayan homofobik söylemlerinin yalnızca biriydi. Açıklamalarında paralellik görülen üç devlet yetkilisi de AIDS'in Türkiye'yi ilgilendiren bir mesele olmadığını düşünüyordu.

TÜRKİYE'DE HIV/AIDS'İN YASAL BOYUTU

Türkiye'de 1983 tarihli 2857 sayılı Kan ve Kan Ürünleri Kanunu ile ilgili yönetmelik ve genelgelerde, donörlere uygulanacak testler ve donör seçimi hususunda çeşitli uygulamalar getirildi. T.C. Sağlık Bakanlığı, Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 17.10.1985 tarihli ve 5779 sayılı Genelgesi^{vii} ile HIV/AIDS, Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun 64. maddesinin verdiği yetkiye dayanılarak aynı kanunun 57. maddesinde belirtilen ihbarı zorunlu hastalıklar arasına alındı ve gizlilik kurallarına uyulmak kaydıyla enfeksiyonunun bildirimine başlandı. Türkiye HIV/AIDS'e ilişkin erken dönem bildirim yükümlülüğü getiren ilk ülkelerden biriydi.

Henüz kan merkezlerinin tamamen test uygulayabilecek kapasitede olmadığı 1985 yılında, İstanbul Kızılay Kan Merkezi Müdürü Operatör Dr. Namık Dumlu, kan vermek için merkezlere gelen turistleri yeterince kana sahip olduklarını ifade ederek geri çevirdiklerini ve "Türk halkının kan vermesi halinde yabancılara ihtiyaç olmayacağını ve bu konunun ders kitaplarına da konması gerektiğini" (Günaydın, 1985a) belirtti. Birkaç ay sonra Kızılay Genel Başkan Vekili Dr. Saim Bostancıoğlu da AIDS'e karşı aldıkları önlemleri şöyle açıkladı: "Pratik

tedbirleri aldık. Yabancılardan kan almıyoruz. Hali, tavrı şüpheli kişilerden kan almıyoruz. Umumi yerlerde bulunan kişilerden kan almıyoruz” (Hürriyet, 1985b). Bostancıoğlu, AIDS’in ortaya çıkması ve yayılmasından sorumlu tutulan gruplara dair ifadelerinin yer aldığı açıklamasında “hâli tavrı şüpheli” tanımlamasıyla egemen cinsiyet kalıplarının dışında bulunan kişileri, “umumi yerlerde bulunan kişiler” tanımlamasıyla da seks işçilerini ima ediyordu. Benzer bir tutum sergileyen Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Metabolizma Araştırma Laboratuvarı Sorumlusu Profesör Fikret Biyal de, “AIDS taramaları, Türkiye çapında daha büyük önem kazanmıştır [...] [H]omoseksüeller, daima uyuşturucu kullananlar, hayat kadınları ve kan hastalığına yakalanmış olup çeşitli kişilerden kan almak zorunda kalan kişilerin de sıkı bir kontrolden geçirilmesi zaruret halini almıştır” dedi (Hürriyet, 1985b).

T.C. Sağlık Bakanlığı, Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün 04.02.1987 tarihli ve 1141 sayılı Genelgesi ile HIV’in yalnızca cinsel ilişki, kan nakli veya şırınganın birden çok kullanımıyla aktarılabileceği belirtildi ve kan merkezlerinin ELISA testi uygulayabilecek şekilde donatılmasına karar verildi. 01.04.1992 tarihli ve 5977 sayılı Genelge ile kan merkezleri ve kan istasyonlarında VDRL (RPR), HBsAg, HIV ve sıtma taramaları yapılmadan kan ve kan ürünlerinin kullanılmaması kuralı getirildi (Türk Kızılayı, 2005, s. 309).

29.04.1993 tarihli ve 5300 sayılı Genelgede “Yüksek AIDS Kurulu” üyelerinden oluşturulan alt komisyon tarafından hazırlanan rapor doğrultusunda; HIV enfeksiyonunun bulaşma yolları ve alınacak önlemler, HIV enfeksiyonu tanısı, halk sağlığının ve eğitiminin önemi, insan hakları, kişi özgürlüğü ve yaptırımlar, kayıt, bildirim ve izleme, tedavi ve HIV’le enfekte olan kişinin defin işlemi hakkında uygulanacak hususlar geniş olarak açıklandı. Genelge, ilk kez HIV’le yaşayan kişilerin insan haklarına vurgu yapılması bakımından büyük öneme sahip olsa da aynı zamanda ölünün defni hususunda dönemin bilimsel gelişmelerinden uzak usulleri de gerekli kıldı. Bir yandan AIDS’e bağlı komplikasyonlar nedeniyle hayatını kaybeden kişiler defnedilirken ek bir işleme gerek olmadığını ifade eden bu genelgede öte yandan ölünün %10 seyreltilmiş çamaşır suyu ile temizlenmesi gerektiğinden bahsedildi.

2002 yılına kadar yayınlanan diğer on genelge ile HIV’le enfekte olan kişilerin bakanlığa bildirimini doğru, eksiksiz ve gizlilik çerçevesinde gerçekleştirilmesine dikkat çekildi ve HIV aktarımının önüne geçilmesi amacıyla düzenlenen eğitimlerin yaygınlaştırılması gerektiği vurgulandı. 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’nun 103, 123 ve 124. maddeleri (1930, s. 15-

17), 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 136. Maddesi (2001, s. 25), 3960 sayılı Kalıtsal Hastalıklarla Mücadele Kanunu (1993) ve 24916 sayılı Kalıtsal Kan Hastalıklarından Hemoglobinoziti Kontrol Programı Tanı ve Tedavi Merkezleri Yönetmeliği (2002) ile evlilik öncesi sağlık taraması zorunlu kılındı. Bu tarama testlerinin yanı sıra, T.C. Sağlık Bakanlığı, Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 18.03.2002 tarihli ve 4134 sayılı Genelgesi doğrultusunda taraflara evlilik öncesi AIDS taramasının yapılması ve danışmanlık hizmeti verilmesi zorunlu hâle getirildi.

HIV'le yaşayan kişilerin tespiti ve HIV'in yayılımının önüne geçmek amacıyla çıkarılan genelgelere karşın, HIV'le yaşayan kişilerin bilhassa sağlık durumuna ilişkin gizlilik hususunda sahip olduğu haklar, çeşitli yasalar ve uluslararası anlaşmalarla güvence altına alınmıştır. Türkiye'nin de 2003 yılında taraf olduğu İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi'nin (2003) 10/1 maddesine göre, herkes kendi sağlığıyla ilgili bilgiler bakımından, özel yaşamına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Aynı konuda, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8. maddesi (1950) ve T.C. Anayasası'nın 20/1 maddesi uyarınca, kimsenin özel ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz ve herkes özel ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir (1982, s. 7). Anayasanın 20/3 maddesine göre de herkes kişisel verilerinin korunmasını isteme hakkına sahiptir (1982, s. 7). Bununla birlikte, Hasta Hakları Yönetmeliği'nin 23. maddesinde sağlık hizmetinin verilmesi sebebiyle edinilen bilgilerin, kanun ile müsaade edilen haller dışında, hiçbir şekilde açıklanamayacağı ifadesi yer almaktadır (1998, s. 3). Türk Ceza Kanunu'nun 198. maddesinde de hekimin sır saklama ilkesi yükümlülük olarak tanımlanmıştır. Hekim mesleği gereği ulaştığı bilgileri sır olarak saklamak zorundadır (2004, s. 67). HIV'le yaşayanların kişilik haklarına saldırı olarak değerlendirilebilecek HIV statüsünün rıza haricinde paylaşımı, Türk Medeni Kanunu'nun 24 ve 25. maddelerinde hukuka aykırı olarak nitelendirilir (2001, s. 5). Kişinin HIV statüsü bir sağlık durumu bilgisidir ve özel nitelikli kişisel veri olarak değerlendirilir. Bu nedenle, HIV'le yaşayan kişinin rızasız olarak HIV statülerinin üçüncü kişilerle paylaşılması, Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'nun 6. maddesi kapsamında yasaklanmakta ve TCK'ya göre suç sayılmaktadır (2016, s. 2).

HIV'le enfekte olan kişiler gerek gizlilik haklarının ihlal edilmesinden gerek sağlık çalışanlarının olumsuz tutumlarından dolayı sağlık hizmetlerine erişimde zorluklar yaşamaktadır. HIV'le yaşayan kişilerin damgalanması, ayrımcılığa maruz bırakılması ve

marjinalleştirilmesi, istihdam ve diğer hizmetlerden mahrum bırakılması, benzer uygulamalara maruz kalma kaygısı taşıyan kişilerin test yaptırmasını veya tanı alan kişilerin tedavi hizmetlerini almasını engellemektedir. Diğer yandan HIV'le yaşayan kişiler bu ihlalleri kanıksadıkça hak arama mekanizmalarına başvurmaktan da geri durmaktadır.

HIV'le yaşayan tüm insanların ilaca erişiminin sağlanması için çalışmalar yürüten Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), 1988 yılında 1 Aralık tarihini Dünya AIDS Günü olarak belirledi. Her yıl farklı bir tema etrafında çeşitli etkinlikler, toplantılar, kampanyalar ve tartışmalar yürütülen günün teması, 2010 yılında Universal Access and Human Rights [Evrensel Erişim ve İnsan Hakları] olarak seçilmiştir. Dünya Sağlık Örgütü Genel Direktörü Dr. Margaret Chan'ın 2010 yılında Dünya AIDS Günü ile ilgili yaptığı açıklama, HIV/AIDS ve insan hakları arasındaki ilişkiyi anlamak açısından önemlidir:

Sağlık, HIV ve insan hakları ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır. HIV'e verilen yanıtlar insan haklarının korunmasını ve desteklenmesini sağlamalıdır. Aynı zamanda, insan haklarının geliştirilmesi ve korunması, HIV riskini ve savunmasızlığını azaltır ve HIV programlarını daha etkili hâle getirir. İnsan hakları ihlallerine açık olan gruplar ile HIV riski altında olan kırılgan gruplar genellikle aynıdır. Sağlık sektöründeki HIV politikaları ve programları insan haklarını desteklemeli ve fertleri haklarını kullanmaları için güçlendirmelidir [...] HIV'le yaşayan insanlar sadece sağlık hakkından değil, aynı zamanda bazı durumlarda; eğitim, istihdam, barınma, sosyal güvenlik ve hatta sığınma gibi önemli sosyal hizmetlere erişim haklarından da yararlanmalıdır [...] HIV'le yaşayan insanlarla çalışmak, etkili bir HIV yanıtı için kritik öneme sahiptir ve Üye Devletlerin, insanların erişebileceği daha iyi yasal ve sosyal ortamları teşvik etmek için 2006 Birleşmiş Milletler HIV/AIDS Siyasi Deklarasyonu'nda verilen taahhütlerin önemsenmesi gerekir (PAHO, 2010).

Chan'ın de işaret ettiği üzere HIV/AIDS toplumsal eşitsizliklere maruz bırakılan kişileri yoğun şekilde etkiler. Bununla birlikte, HIV/AIDS ayrımcılık ve eşitsizliklerin kesişimsel yönünü ortaya koymaktadır. Türkiye'de kurumların HIV'le yaşayan kişileri yalnızlaştıran ayrımcı tutumları ve söylemlerinin de etkisiyle HIV/AIDS sıklıkla yalnızca biyomedikal bir olguya indirgenerek ele alınmaktadır.

Türkiye'de HIV/AIDS'in sosyal boyutuna ilişkin gerçekleştirilen sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan başlıcaları, HIV'le yaşayan ve/veya AIDS evresindeki kişilerin basında temsili konuları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Söz konusu çalışmaların, gündemlerin belirlenmesinde ve fikirlerin şekillenmesinde önemli bir rol oynayan medya ve anlatılarının

HIV/AIDS'e ilişkin travmatik bilgiyi ve duygulanımı inşa etme ve yayma noktasında oynadığı rolün tespit edilmesi (Turan, 2020), HIV/AIDS ile ilgili haberler içeriklerinde HIV statüsü ve suç arasında kurulan ilişkinin ortaya konulması (Gürbilek, 2001) ve HIV'le yaşayan kişilere yönelik medyada üretilen nefret söyleminin incelenmesi (Yegen, 2013) alanlarında literatüre katkı sağladıkları gözlemlenmektedir. Bu çalışmada ise Cumhuriyet, Günaydın, Hürriyet, Milliyet, Sabah, Tan ve Yeni Asır gazetelerinde yer alan haberler incelenerek, HIV'le yaşayan kişilere ve HIV/AIDS'e yönelik söylemler üzerinden, HIV/AIDS ve insan hakları arasındaki ilişki ele alınmaktadır.

AYHAN ÖZYURT

Bugün HIV'le yaşayan kişilerin hak arama mekanizmalarından istifade edebilmelerini sağlayan yasal çerçeve bulunsa da ilk HIV/AIDS vakalarının bildirildiği yıllarda böyle bir durumdan söz etmek mümkün değildi. 9 Eylül 1983 tarihinde, enfeksiyonun kan transferi ve kondomsuz penetratif cinsel ilişki yoluyla aktarıldığı (CDC, 1985) tespit edilmesine rağmen, eksik ve yanlış bilgilerin basın aracılığıyla hızla dolaşıma girmesi Türkiye'de ve diğer pek çok ülkede kargaşaya yol açtı. Konu ile ilgili her kesimden uzman kisvesi altında insanlar, rastgele görüşlerini bildiriyordu. Ödemiş'te yaşayan ve çiftçilik yapan Veli Gün, bu kişilerden biriydi. 13 Ağustos 1985 tarihinde, henüz Türkiye'de herhangi bir AIDS vakası kayda geçirilmemişken Veli Gün, bitkileri bir araya getirerek elde ettiği karışımlar ile AIDS'i tedavi edebildiğini iddia etti. Karışımları kullanması nedeniyle rahatsızlanan bir kişinin şikâyeti üzerine yakalanan Veli Gün gazetecilere, "Beni burada anlamıyorlar. Bugün Amerika'ya gitsem kapımın önünde yüzlerce insan birikirdi" dedi (Milliyet, 1985a). Bu olaydan yalnızca üç gün sonra, HIV/AIDS henüz ihbarı zorunlu hastalıklar listesinde bulunmamasına rağmen, Türkiye'de ilk AIDS vakası İstanbul İl Sağlık Müdürlüğü'ne bildirildi.

Türkiye basınında yer alan ilk HIV pozitif kişi Ayhan Özyurt'tu. Çalışmak için gittiği Berlin'den İstanbul'a dönen Ayhan Özyurt, İstanbul'daki Alman Hastanesi'nde tedavisine devam ederken hastaneden kaçtı ve "AIDS İstanbul'da" manşetiyle haberlere konu oldu. Ailesiyle birlikte Berlin'de ikamet eden yirmi üç yaşındaki Ayhan Özyurt'un tatil için gittiği İspanya'da HIV'le enfekte olduğu düşünülüyordu. İspanya dönüşü vücudunun farklı bölgelerinde çeşitli semptomların ortaya çıkması üzerine muayene olan ve tanı alan Ayhan Özyurt'un, gazeteler tarafından "uyuşturucu müptelası" olduğu da belirtildi (Milliyet, 1985b). Haberin

yayınlanmasından bir gün sonra Milliyet muhabirleri ile görüşen Ayhan Özyurt “İrademle hastalığı yeneceğime inanıyorum. Evet, eşcinselim ama, aylardan beri eşcinsel ilişkide bulunmuyorum” dedi (Milliyet, 1985c). Henüz piyasaya sürülmemiş olan “İnterferon” adında bir kanser ilacının kendisine uygulandığını söyleyen Özyurt, “Bu ilaç çok pahalı. Henüz bende deniyorlar. Bana, bedava veriyorlar. Her gün aldığıma dair, imza veriyorum. Ayrıca yazılı olarak bütün sorumluluğu üstlendiğime dair, imzalı taahhütte de bulundum” şeklinde konuştu (Milliyet, 1985c). 17 Ağustos 1985 tarihli aynı röportajda hastalığından utanmadığını dile getirmesi nedeniyle Ayhan Özyurt’a ilişkin haberler, basında yeterince ses getirmedi.

2 Eylül 1985 tarihinde Milliyet gazetesinde yer alan bir habere göre tatil siteleri, büyük oteller ve dinlenme kamplarının yüzme havuzlarında belirgin bir tenhalaşma meydana geldi. Havuzların sürekli müşterisi olan kadınların, son günlerde, eşcinsel olduğunu varsaydıkları erkeklerin havuza girmesine engel olmaya çalıştıkları yazıyordu. Benzer şekilde Kartal’da yüzme havuzuna girmeye çalıştığı için engellenen kişiden “homo zanlısı” olarak bahsedildi (Milliyet, 1985f). Bu olaylardan yaklaşık iki ay sonra, sanat camiasında tanınan ve virüs ile enfekte olduğunu Hürriyet gazetesinden öğrenen Murtaza Elgin, Türkiye’nin gündemine sansasyonel manşetlerle yerleşti.

MURTAZA ELGİN

Türkiye’de ön plana çıkan ilk HIV pozitif kişi Murtaza Elgin’di. Basında hakkında yapılan sansasyonel haberlerle ünlünen Murtaza Elgin, sanat camiasında tanınan bir kişiydi. Ahu Tuğba, Belkıs Akkale, Ferdi Tayfur, Harika Avcı, Muazzez Abacı, Nazan Şoray, Orhan Gencebay ve Sezen Aksu gibi dönemin ünlü sanatçılarıyla arkadaş olan Elgin, aynı zamanda bir dönem İbrahim Tatlıses’in vokalistliğini de yapmıştı. Murtaza Elgin, *Allah Allah Taverna* (1987) ve *Gecenin İçinden Dinleyici İstekleri* (1988) adlı iki albüm çıkarmıştı. 2 Kasım 1985 tarihinde Hürriyet gazetesinin “İşte AIDS’li Türk” sürmanşetiyle yayınladığı haber büyük etki yarattı (Hürriyet, 1985a). Haberde Elgin’in gözlerine siyah bant çekili iki fotoğrafıyla birlikte adının baş harfi ve müzikal kariyerine dair detaylı bilgiler yer alıyordu. Aynı habere “Hasta, homoseksüel” alt başlığı atıldı. Söz konusu başlık, hastalık durumu ve eşcinselliğin sıklıkla birbirinin yerine, birbiriyle birlikte ve/veya iç içe geçmiş bir şekilde kullanıldığı örneklerden yalnızca biriydi. Basın Elgin’den, kendisini AIDS uzmanı olarak tanıtan, Prof. Dr. Hüseyin Sipahioğlu aracılığıyla haberdar oldu. Sipahioğlu, basına Elgin’in ismini açıkla(ya)mayacağını ifade etse de İstanbul’da yaşadığını ve

eşcinsel olduğunu söyleyerek, “Türkiye’de AIDS vardır, yoktur tartışması bitmiştir” dedi ve yapılması gerekenin hastalığın yayılımının nasıl önleneceğinin yollarını bulmak olduğunu ifade etti (Hürriyet, 1985a). Sipahioğlu Elgin’in adını açıklamasa da Hürriyet gazetesi muhabirleri edindikleri bilgilerden hareketle; isminin baş harfi ve müzikal kariyerine dair bilgilerin yanı sıra, otuz altı yaşında olduğu, kendisinden yirmi beş yaş büyük bir kadınla evli bulunduğu ve İstanbul’da ikamet ettiği bilgilerine de yer verdi. Diğer yandan, Milliyet gazetesinde dönemin Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Mehmet Aydın’ın, Sipahioğlu’nu yalanladığı ve Türkiye’de AIDS vakası bulunmadığını öne sürdüğüne ilişkin haber yer aldı (Milliyet, 1985g).

İmalı yollarla Elgin’in eşcinsel olduğuna yönelik iddialarda bulunan Hürriyet gazetesi, Elgin’den “Çok renkli bir kişiliği olduğu belirtilen [...] “M” özel yaşamında coşku doluydu. Gece hayatına tutkun, müziğe, dansa vurgundu. Modern giyinir, hızlı yaşardı. Çevresi genişti” (Hürriyet, 1985b) şeklinde bahsetti. İkinci gün, aynı gazetede yayınlanan haberde, Elgin’in hangi yolla HIV’le enfekte olduğuna dair spekülasyonel içeriklerin yanı sıra, Oya Aydoğan ve Mine Koşan gibi ünlü sanatçılar ile aynı otobüste yan yana çekilmiş fotoğrafına yer verildi. Bu fotoğraflarda Elgin’in gözlerine çekilen siyah bantlar, önceki güne nazaran epey incelmmişti. Elgin’in ismi dışındaki pek çok bilgiye yer veren Hürriyet gazetesi, habere konu olan kişinin adını açıklamayı diğer gazetelere bıraktı. Kimi gazetelerde Elgin hakkında verilen bilgiler yetersiz olsa da fotoğrafı gören bütün sanatçıların dedektif edasıyla ipuçlarını takip ederek kendisini hemen tanıdıkları yazılırken (Sabah, 1985b), kimi gazetelerde de uzun yıllardan beri kendisiyle tanışık olan kişilerin korkudan “çok az tanırdım” demeye başladıkları yazıldı (Günaydın, 1985b). Yeni Asır gazetesi de haberi muhabirlerden öğrenen Murtaza Elgin’in annesi Fatma Elgin’in “Benim böyle bir oğlum yok!” dedikten sonra dayanamayıp “Çaresi var mı?” diye sorduğunu aktardı (Yeni Asır, 1985a). Böylece ailesine kadar ulaşılan Murtaza Elgin, 3 Kasım 1985 tarihinde, Türkiye’ye ifşa edildi.

Elgin’in, Hüseyin Sipahioğlu tarafından, tıp etiğine ve hasta haklarına aykırı biçimde basına kişisel bilgilerinin sızdırılmasıyla, Sipahioğlu ile Sağlık Bakanlığı arasında uzun süre daha devam edecek olan bir tartışma başladı. 3 Kasım’da Murtaza Elgin ile ilgili görüşleri sorulan Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Mehmet Aydın’ın “Hasta bizim hastaneye geliyor da kapıdan mı çevriliyor?” sözlerine karşılık Sipahioğlu, “Bakan Allah’ın oğlu; her şeyi bilir o. Ben bakanı muhatap almam, çünkü doktor değil” dedi (Hürriyet, 1985f). Sipahioğlu, 10 Ekim 1985 tarihinde

AIDS ihbarı zorunlu hastalıklar listesine alınmış olmasına rağmen, tam aksini öne sürdü. Toplumunu yanlış bilgilendirmekte bir sakınca görmeyen Sipahioğlu, Türkiye’de birçok hekimin AIDS’i tanımadığını ve AIDS ile yatalak olma durumunu özdeştiirdiğini savundu. Oysa Amerika’da ve Avrupa’da AIDS basamağında olan birçok kişi dolaşüyor, çalışıyor ve “hediyeleriyle” Türkiye’ye seyahat ediyordu (Hürriyet, 1985e; Hürriyet, 1985f). Bir yandan bu ve benzeri haberlerde yaptığı sansasyonel açıklamalarla korku ve panik iklimini besleyen Sipahioğlu, diğer yandan korkuya gerek olmadığını, bu hastalığın bin kişiden sadece birinde görüldüğünü vurguladı (Günaydın, 1985c).

Sipahioğlu’nun gerçekte dışı açıklamalarını haberlere taşımaktan geri durmayan basın, Murtaza Elgin’in etrafına tehlike saçtığını iddia ederek paniğin büyümesine yol açtı. Elgin’in ilişki içinde olduğu insanlar, cinselliği çağrıştıracak şekilde, “yakın arkadaş”, “sıkı dost”, “içli dışlı” ve “sıkı fıkı” gibi imalı kavramlar kullanılarak tedirgin edildi. Oya Aydoğan ve Hülya Yiğitalp’in Elgin ile çok yakın ilişki içinde oldukları (Yeni Asır, 1985b) ve Elgin’in ünlü sanatçılarla dost olması nedeniyle yakın gelecekte umulmadık isimlerin “AIDS’li” olarak ortaya çıkacağından söz edildi (Sabah, 1985c). Tan gazetesi, İbrahim Tatlıses ile Murtaza Elgin çok yakın ilişkiler içinde olduğundan, AIDS korkusuna kapılanların nerelere kadar uzandığını düşünmenin ürkütücü olduğunu yazdı (Tan, 1985a). Yeni Asır gazetesi ise İbrahim Tatlıses ve Hasan Bora’nın, Murtaza Elgin ile “içli dışlı” olduklarından dolayı, ne yapacaklarını bilemez durumda olduklarından bahsetti (Yeni Asır, 1985c). Tatlıses, Elgin ile arkadaş olması nedeniyle sorulan “AIDS’ten korkmuyor musunuz?” sorusuna “Valla billa çok yakın ilişkim olmadı. Sonra o benim alt tarafı bir yıl vokalistliğimi yaptı. Yazihanede çalışıyordu. Yani öyle söylendiği gibi herhangi bir ilişkim olmadı” (Hürriyet, 1985b) cevabını verdi. Basında erkeklerle cinsellik yaşadığıyla ilgili iddialar yayınlanan Tatlıses’in, Elgin hakkında çıkan haberleri gördükten sonra çok korktuğu ve kontrol için Avrupa’ya gitmeye karar verdiğinden bahsedildi (Yeni Asır, 1985a). Bir yandan Elgin’in “çağın en korkunç” hastalığına yakalanmasından dolayı büyük üzüntü çektiğini ifade eden İbrahim Tatlıses diğer yandan her türlü belanın kendisini bulmasından yakındı. AIDS’e karşı önlem olarak alkol kullanan ve elinden rakı bardağını düşürmediği söylenen Tatlıses, “rakı içene AIDS dokunmaz” açıklaması yaptı (Sabah, 1985f). Sipahioğlu da Elgin ile “sıkı fıkı” olanların kendilerini çok iyi bildiklerini ve dikkat etmeleri gerektiğini vurguladı. Kendisinin dahi Elgin’i eldivenle muayene ettiğini, yanına fazla yaklaşmadığını ve muayenenin ardından ellerini ilaçlı suyla yıkadığını ifade etti (Hürriyet, 1985i).

Başta Sipahioğlu olmak üzere pek çok hekim Türkiye'nin AIDS'e dikkat kesilmesi ve tedbirler alınması gerektiğini savunurken devlet yetkilileri, Türkiye toplumunun AIDS'e karşı ulusal ve kültürel bağımsızlığı olduğu yönünde açıklamalarda bulunuyordu. Bu açıklamalardan biri de dönemin başbakanı Turgut Özal'dan geldi. Özal, AIDS'le ilgili olarak "bir musibet bin nasihatten iyidir" dedi. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı'nın önceki gün yaptığı açıklama hakkındaki görüşleri sorulduğunda, eşcinseller arasında yaygın olduğu anlaşılan bu hastalığın herkesin aklını başına getirmesi gerektiğini söyledi. Türkiye'de çok fazla vaka olabileceğine inanmadığını ifade eden Özal, "normal aile yaşamının kıymeti böylece daha iyi anlaşılıyor" dedi (Hürriyet, 1985d).

Özal'ın ifadelerine paralel şekilde, Murtaza Elgin hakkında basında yer alan haberlerin tamamına yakınında Elgin'in cinsel yönelimi ve eşini aldatması nedeniyle işlediği günahın cezasını, virüs ile enfekte olarak ödediği yazıldı (Örnek bir haber için bkz. Tan, 1985b). Haberlere konu olan aldatma meselesine, Elgin'in birkaç arkadaşıyla Almanya'ya turneye gittiğini ve arkadaşlarının bir kısmıyla gece eğlencesinden sonra kadınlarla birlikte olduğunu söyledikten sonra odaklanıldı. Türkiye basınında AIDS'e dair çok fazla haber gördüğünden evhama kapıldığını söyleyen Elgin, kendisi de bir kadınla birlikte olduğu için, Antalya'da eşiyile beraber tatildeyken Hüseyin Sipahioğlu'na başvurduğunu söyledi. Hasta olmadığını ifade eden Elgin'in yakın arkadaşları kendilerinin de karantinaya alınacakları korkusuyla hastaneye gidemedi. Hakkında söylentiler devam ettiği sırada Elgin ile görüşen Hürriyet gazetesi muhabirleri tarafından; Elgin'in AIDS kurbanı olduğunu, test sonuçlarını Hürriyet gazetesinden eşiyile birlikte öğrendiği ve sonrasında çeşitli evlerde gizlendiği yazıldı (Hürriyet, 1985c). Bahsi geçen haberde, Elgin'in basından uzak olmak amacıyla bulunduğu yerin açık adresi verilerek ifşa edildi.

Ertesi gün Milliyet muhabirleri ile görüşen Murtaza Elgin, hastalık hastası olduğunu ve Sipahioğlu'nun bu zaafından yararlandığını söyledi (Milliyet, 1985h). HIV'le yaşayan kişilerle fiziksel temastan kaçınılması gerektiğinin altı çizildiğinden muhabirler bir cesaret göstergesi olarak HIV'le yaşayan kişilerle temasta bulunuyordu. Bu haberde de ilk dönem benzerine sık rastlanan şekilde, Milliyet gazetesi muhabiri Yener Süsoy'un Elgin ile el ele tutuştukları pozlarına yer verildi. Aynı gün Sabah gazetesinde de gazetenin muhabiri Mehmet Şehirli'nin, Elgin'i öperken çekilmiş fotoğrafları yer aldı. Haberde Elgin'in ölümle pençeleştiği, evinden çıkmadığı ve kimseyle görüşmediği yazıldı. Elgin, ailesinin kendisinden kaçtığını, toplumda birdenbire

yalnızlığa itildiğini söyledi (Sabah, 1985d). Basın mensuplarının Elgin ile gerek el ele tutuşarak gerekse tokalaşarak fiziksel temasta bulunmalarına karşılık Sipahioğlu, dünya korunma yöntemi ararken “[B]asında bazı kişilerin kırk yıllık hekimmiş gibi AIDS’i anlatmalarına, hasta ile sarmaş dolaş resim çektirmelerine üzülüyorum. Tanrı onları bir gün kan tahlil ettirmek zorunda bırakmasın” dedi (Hürriyet, 1985i).

Etrafa tehlike saçtığı öne sürülen Elgin, Türkiye’de yapılacak testler konusunda doktorların tecrübesizliği ve teknik olanaksızlıklar nedeniyle endişe duyduğunu, tahlillerini yurt dışında yaptırmak istediğini dile getirdi (Milliyet, 1985i). Ailesi dâhil herkesin kendisinden kaçtığını, elini dahi sıkan çok az kişi olduğunu ifade eden Elgin, söylenenlerin doğru olmadığı ortaya çıksa bile artık kimsenin kendisine inanmayacağını ve herkesin ondan kaçmaya devam edeceğini söyledi. Sabah muhabirlerine verdiği röportajda, “Bu yüzden estetik ameliyatla yüzümü değiştirip, yepyeni bir kimliğe bürünme kararı aldım. Hatta annem, babam bile beni tanıyamayacak. Çünkü yaşamak istiyorum ve yaşamak için başka çarem yok” dedi (Sabah, 1985e).

Elgin adeta bir suçlu gibi bütün İstanbul’da aranıyordu. Cumhuriyet muhabirlerinin Murtaza Elgin hakkındaki sorularını yanıtlayan Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Müsteşar Vekili Adil Olcay, “bundan sonra Murteza Elgin’in elini kolunu sallayarak rahatça dolaşamayacağını” belirtti (Cumhuriyet, 1985b). İstanbul Valisi Nevzat Ayaz da “hastayı İstanbul’da polis marifetiyle arıyoruz” dedi (Cumhuriyet, 1985b). Ertesi gün, gazetelerde Haydarpaşa Numune Hastanesi’nde Elgin için özel bir tecrit odası hazırlandığını yazıldı. Hastanenin Başhekimi Dr. Seyfi Basa, diğer hastaları AIDS’ten korumak için tecrit odasını ayrı bir yerde oluşturduklarını, odada iki yatak, tuvalet ve lavabo bulunduğunu söyledi (Hürriyet, 1985j). Bu sırada Murtaza ve Vicdan Elgin’in kanlarını tahlil edilmesi için Berlin’e gönderen Sipahioğlu, Vicdan Elgin’in tahlil sonuçları eline ulaşmasına rağmen Murtaza Elgin’e ait raporların eline ulaşmadığını ve kaybolduğunu iddia etti. Konu ile ilgili PTT’ye başvuruda bulunarak adına gelecek zarfların kendisine iletilmesini istedi (Günaydın, 1985f).

Elgin HIV pozitif olmadığı yönünde açıklamalar yapsa da basında hakkında haberler çıktıktan beş gün sonra, yurt dışına çıkmaya hazırlanırken, İstanbul Asayiş Şubesi’ne bağlı ahlak zabıtası ekibinden dördü sivil yedi polisle beraber, evinden karantinaya alınmak üzere Haydarpaşa Numune Hastanesi’ne götürüldü (Hürriyet, 1985l; Milliyet, 1985j). Haydarpaşa

Numune Hastanesi'nde daha önce hasta bakıcılar için kullanılan ve iki gün içinde AIDS merkezine çevrilen alan, AIDS koğuşu hâline getirildi. Elgin için sıkı önlemler alınarak hazırlanan AIDS koğuşu, özel ilaçlarla dezenfekte edildi ve koğuşa yalnızca özel elbiseli hekimlerin girmesine izin verildi. Ahlak masası tarafından tutuklanan Elgin, kapısında "AİDS TEDAVİ KOĞUŞU" yazılı olan odada karantinaya alındı. Murtaza Elgin'in patronu organizatör Hasan Bora'ya göre, merdiven altında bulunan odada ne tuvalet ne de lavabo vardı (Milliyet, 1985j).

Karantina altına alınan Elgin'e, görevli hekimler tarafından, rızası olmaksızın test yapılmak istendi. Haydarpaşa Numune Hastanesi'nde üç buçuk saat kan vermemek için direnmesinin ardından kanı zorla alınan Elgin, tecrit evinde sürecek şekilde taburcu edildi. Olayın bir gün sonrasında Hürriyet gazetesinin yayınladığı "M" Raporu'nda, Elgin'in hastalığı ileri safhada olmasa da cinsel ilişkiye girmemesi ve hatta cinsel ilişki yaşamasının önüne geçilmesi gerektiği belirtildi (Hürriyet, 1985q). Potansiyel bir tehdit olarak görülen Elgin'in yaşamı, temel insan hakları hiçe sayılarak kontrol altına alınmaya çalışıldı. Sipahioğlu, Elgin'in test sonuçlarına ilişkin açıklamayı laboratuvar sonuçlarına göre yaptığını belirtti ve hekimlik görevi gereği, hastalığın daha fazla insana bulaşmasını engellemek ve vatandaşları uyarmak amacıyla olayı açıkladığını ifade etti (Hürriyet, 1985q). Bu esnada Türk Tabipler Birliği tarafından Elgin'in sağlık bilgilerini, reklam yapmak amacıyla ifşa ettiği gerekçe gösterilerek Sipahioğlu hakkında soruşturma açıldı (Hürriyet, 1985r).

Hekimlerin yaptığı tetkikler sonucu ELISA testi pozitif çıkan Elgin'in hasta değil, taşıyıcı olduğuna karar verildi. Haydarpaşa Numune Hastanesi Başhekimisi Seyfi Basa "Kanında her AİDS virüsü bulunana mutlaka AİDS hastası denilemez. O kişi AİDS virüsü almış olabilir, ama taşıyıcı görev yapar." dedi (Sabah, 1985g). Hastaneden evinde tecrit edilmek koşuluyla taburcu edilen Elgin, hastane çıkışında gazetecilerle tokalaşıp öpüştü. Bazı muhabirler Elgin'in kaldığı odanın penceresine kadar tırmanarak fotoğraf çekmeye çalıştı. Hastane çıkışında gazetecilerin sorularını yanıtlayan Elgin, "Topluma AIDS konusunda ne diyorsunuz?" sorusunu, "Devlet büyüklerine güvensinler tamamen. Böyle bir rahatsızlığı olan da, özel bir doktora gidip afişe olmaksızın, devlet hastanelerine koşsun. Burada gördüğüm muameleyi, hiçbir yerde görmedim. Her şeyi dört dörtlük, tertemiz hastanelerimiz var maşallah [...]" şeklinde yanıtladı (Yeni Asır, 1985d). Elgin kendisine iyi bakıldığını ifade etse de karantinaya alınan ve geceyi Numune Hastanesi'nde geçiren Elgin'in patronu ve arkadaşı olan Hasan Bora, belli bir saatten

sonra karantinaya yemek verilmediğinden, dışarıdan yemek getirmişti (Günaydın, 1985g). Bununla birlikte eldivenle muayene edilen Elgin'e ayrı kaplarda yemek verildi ve kullandığı kap kacaklar ayrı olarak yıkandı (Hürriyet, 1985p).

Hastaneden Hasan Bora'nın omuzlarında çıkan Murtaza Elgin ile ilgili soruları yanıtlayan Seyfi Basa, Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun 72. maddesine göre, sâri hastalıkların evde veya hastanede tecrit edilebileceğini belirterek, "Murteza Elgin kaçaktı, yakaladılar. Doktorlarımız klinik muayenede AIDS'lidir diye bir şey bulamadılar [...] Zaten Elgin'i AIDS'li bile olsa taburcu etmek zorunda idik. Rock Hudson'ı bile ölene kadar tecritte tutmadılar [...] Kesin tanı konulana kadar evinin kapısına bir işaret konulacak" şeklinde konuştu (Cumhuriyet, 1985c). AIDS vakalarının gözlemlendiği diğer pek çok ülkede, Basa'nın Elgin'in yaşadığı evin kapısına işaret koymak suretiyle damgalanmasını istemesine benzer talepler yükseliyordu.

ABD'de AIDS basamağındaki kişilerin kapatılması ve damgalanması gerektiğine ilişkin görüşler yayılıyor ve AIDS basamağındaki kişiler kriminalize ediliyordu. 19 Aralık 1985 tarihinde ABD'de 2.308 kişiyle yapılan bir ankette, katılımcıların %51'i virüs ile enfekte olan kişilerin başka biriyle cinsellik yaşamasını suç sayan bir yasanın çıkarılmasını ve karantinaya alınmalarını, %15'i ise bu kişilere dövme yapılmasının desteklediğini açıkladı (Los Angeles Times, 1985). 18 Mart 1986 tarihinde, National Review Dergisi'nin editör ve yazarı William F. Buckley tarafından enfekte olduğu tespit edilen herkesin, "sıradan" iğne kullanıcılarını korumak için ön kollarının üst kısmına ve diğer eşcinsellerin mağduriyetini önlemek için kalçalarına dövme yapılması gerektiğini savundu (The New York Times, 1986a).

Elgin'in de toplum sağlığına tehdit oluşturduğu öne sürülerek tecrit edilmesi istendi. Yasal olarak sürekli evde tutulamayacağına farkında olan Sipahioğlu, Elgin'in tehlikeli olduğuna ilişkin söylemlerini, "Onunla yakın ilişki kuranlar için bu adam bir sorun. Ama illa ki birisi ben ölmek istiyorum diye ilişkide bulunursa, kimse engelleyemez" diyerek sürdürdü (Günaydın, 1985h). Sipahioğlu, Elgin'in İstanbul'daki bir laboratuvarında ve Hacettepe Üniversitesi'nde takma isimlerle kan tahlilleri yaptırdığını ve her iki testin de pozitif sonuç verdiğini iddia etti. Elgin cinsel yönelimine ilişkin herhangi bir beyanda bulunmamasına rağmen, sansasyon yaratmak amacıyla, kendisinden sıklıkla "eşcinsel Murtaza Elgin" şeklinde söz edildi. Hürriyet gazetesinde, "eşcinsel Murtaza Elgin'in İstanbul'daki 'Büyük Laboratuvar'a Oğuz Namık takma adıyla verdiği kanın Zürih Üniversitesi'nde yapılan Western Blot testi sonunda 'AIDS' olduğunun,

raporla kesin olarak belirlendi[ği]" yazıldı (Hürriyet, 1985s). Elgin, hakkında çıkan iddialardan takriben bir ay sonra, Almanya'da iki farklı test yaptırdı. İki raporda da AIDS bulgusuna rastlanmadığı belirtildi. Elgin gazetelere verdiği röportajlarda "Hayata yeniden gelmiş gibiyim!" dedi (Milliyet, 1985m) ve avukatı ile Sipahioğlu'na dava açtı. Basında bir süreliğine Sipahioğlu ve Elgin'in dava süreci yer alsa da kısa süre sonra olaylar gündemde eskisi kadar yer almamaya başladı. 80'li yıllarda daha ziyade Hüseyin Sipahioğlu'nun "Bizdeki AIDS'i söylesem deprem olur", "Kısa pantolonlu turistlerden uzak durun" ve "Alanya dünyanın homoseksüeller merkezidir" benzeri sansasyonel açıklamaları gündeme geldi. Murtaza Elgin'in cinsel yönelimi ve HIV statüsünün ifşa edilmesinin üzerinden iki ay geçtikten sonra; içinde YÖK Başkanı Prof. İhsan Doğramacı, ÖSYM Başkanı Prof. Altan Günalp ve tıp kökenli üniversite rektörlerinin de yer aldığı bir grup bilim insanı Hüseyin Sipahioğlu'nu kınadıklarını açıkladı. Hastanın kişisel verilerini açıklamanın doktorlukla bağdaşmadığını ifade eden bilim insanları, "Sipahioğlu'nun, Murtaza Elgin'i (Murti) AIDS'li diye kamuoyuna duyurması yanlış bir harekettir" dedi (Milliyet, 1986a).

Elgin'in yaşamına ilişkin bilgiler, okuyucunun ilgisini çekmek amacıyla sansasyonel ve merak uyandırıcı ifadelerle haberleştirildi. Basına ifşa edildiği 1985 yılından sonra Elgin'in yaşamının sansasyonel niteliğini yitirmesi nedeniyle, Elgin hakkındaki haberler giderek azaldı. Sanat camiasında tanınan bir kişilik olmasına rağmen yakın çevresindeki insanlar HIV'le enfekte olmaktan kaygılandıkları için Elgin ile aralarına mesafe aldı. Gazetecilere durumlarının kötü olması nedeniyle ilaç alacak paralarının olmadığını söyleyen eşi Vicdan Elgin, "Murti için sanatçılar bir kampanya başlatmalı. Onu böyle yalnız bırakmamalılar. Kendisi, hastalığından çok kimsenin aramamasına üzülüyor" dedi (Milliyet, 1992a). Eşinin çağrılarına rağmen herhangi bir sanatçı arkadaşı tarafından Elgin'e destek verilmedi. Vicdan Elgin'in çağrısından dört gün sonra Murtaza Elgin, Haseki Hastanesi'nde tedavi altına alındı.

Dönemin Sağlık Bakanı Yıldırım Aktuna'nın çağrısıyla hastaneye yatırışı yapıldı ve hastanenin enfeksiyon biriminde yirmi üç gün geçirdi. Murtaza Elgin, 17 Haziran 1992 tarihinde yaşamını yitirdi. Kaldığı odadaki yatak çarşafı ve nevresimleri ile kullandığı çatal, bıçak ve bardaklar yakıldı (Milliyet, 1992b). Sağlık otoriteleri tarafından HIV'in aktarım yolları hakkında detaylı şekilde açıklanmış olsa da Murtaza Elgin'in ölü bedeni çamaşır suyu ile yıkandı ve kalın bir naylon poşete konularak tabuta alındı. Elgin'in naaşını yıkayan görevli; koruyucu gözlük, eldiven, çizme, elbise ve maske takarak işlemi gerçekleştirdi. Defin işlemi için kazılan mezarlar

ortalama bir buçuk metre derinliğinde açılmasına rağmen dönemin Haseki Eğitim ve Araştırma Hastanesi Başhekimi Ahmet Çetinsaya imzalı bir talimatnamede Elgin'in defnedileceği mezarın en az iki buçuk metre derinlikte açılması ve zeminine bol miktarda sönmemiş kireç dökülmesi talep edildi. Elgin'in cenazesine toplam on kişi katıldı. Ölü bedeni "cenaze arabasından musalla taşına götürülürken, tabutu uzun süre kimse taşımak istemedi[ğinden] bir buçuk saat arabada bekleyen tabutu daha sonra, gazeteciler ve cami imamı omuzlarına alarak, musalla taşına koydular" (Hürriyet, 1992a).

Murtaza Elgin'e dair haberler, basın ilgisini kaybettikten sonra, ölümünden bir ay öncesine dek basında neredeyse hiç yer almadı. Elgin'in haberlerde yer aldığı dönemde ise bir yok sayma ve magazinleştirme tekniği olarak ismi pek çok kez bilinçli şekilde doğru yazılmadı veya belirsiz hâle getirildi. Aynı gazeteler, haberin popülerliğini yitirmesinin ardından, Elgin'in yapayalnız öldüğü ve çevresindeki kişilerin akıbetinin yakında belli olacağını ifade etti. Ölümüne yakın dönemde çıkan haberlerde, Elgin yatakta ve bilinci kapalı, dolayısıyla fotoğrafının çekilmesine onay veremeyecek vaziyetteyken çekilen fotoğraflarına yer verildi (Örnek bir haber için bkz. Milliyet, 1992a). Salgın ortaya çıktığı andan itibaren AIDS basamağındaki kişilerin; yalnız, kas kütlesi belirgin şekilde kayba uğramış, soluk benizli, kötü göründükleri ve ölmek üzere oldukları andaki bedenleri merkeze alınarak seyirlik kılındı. Bu ve benzeri haberlerle de böylesi imajların yoğun biçimde üretimi ve dolaşıma sokulması yoluyla eşcinsellerin ve eşcinselliğin cezalandırıldığına ilişkin bir "AIDS gösterisi" (Watney, 1987) sergilendi. Elgin'in yaşamını yitirmesiyle tekrardan söz hakkına sahip olan Sipahioğlu, o güne dek yaptığı açıklamaların tersine, "AIDS virüsü taşıyanları da toplum dışı ilan etmek çok hatalıdır. Tersine, bu kişilere her türlü tedavi kolaylığı, hepsinden önemlisi ilgi, şefkat ve destek sağlanmalıdır" dedi (Hürriyet, 1992b).

NURETTİN YURTTAŞ

Hürriyet gazetesinde Murtaza Elgin hakkında haberler yayınlanmaya devam ettiği sırada, AIDS'e bağlı komplikasyonlar nedeniyle, Nurettin Yurttaş'ın 11 Ekim 1985 tarihinde İsviçre'de yaşamını yitirdiği resmi makamlarca açıklandı. Nurettin Yurttaş, Ayhan Özyurt'a benzer şekilde Türkiye'de tanı aldıktan sonra, ikamet ettiği ülkede tedavisini sürdürmek üzere Türkiye'den ayrıldı. Özyurt ve Elgin'den farklı olarak Yurttaş, yaşamını yitirdikten sonra gündeme geldi. Basında "AIDS'in pençesinde can veren ilk Türk" şeklinde yer alan Nurettin Yurttaş, İsviçre'nin Lozan kentinde on

yıldır halı ticareti yaparak geçimini sağlıyordu. Rahatsızlandığını Türkiye’de fark ettiği belirtilen Yurttaş, 4 Nisan 1985 tarihinde, ilk önce Alanya Devlet Hastanesi’ne kaldırıldı. Ardından Türkiye’de kalmak istemediği için İsviçre’ye döndü ve kısa süre sonra vefat etti. Cenazesi vücudundaki tüm kan boşaltılarak “Dikkat, bulaşıcı hastalık!” notuyla Türkiye’ye yollanan Nurettin Yurttaş, partneri Andre Noel Dayer ile aynı gün hayatını kaybetti (Hürriyet, 1985h). İstanbul’da ithalat-ihracat işleriyle uğraşan kardeşleri Mehmet ve Faruk Yurttaş, Nurettin Yurttaş’ın bir süre önce babalarının cenazesine katıldığını, yaşı geçeceği için nişanladıklarını fakat bir süre sonra nişanı attığını söylediler (Hürriyet, 1985h). Kendisini çapkın birisi olarak bilseler de cinsel yönelimi hakkında bir fikirleri olmadığını ifade ettiler.

Vefatından bir süre önce yaşadığı rahatsızlıklar nedeniyle Lozan Akıl Hastalıkları Hastanesi’ne başvurması sonucu AIDS basamağında olduğu belirlenen Yurttaş, mirasını partneri Andre Noel Dayer’e bıraktı. Nurettin Yurttaş’ın rahatsızlığı sürerken, kendisinin mal varlığını araştırmak amacıyla partneri Dayer, Temmuz 1985’te Antalya’nın Alanya ilçesine geldi. Patika yoldan yürürken üç buçuk metre yükseklikteki kayalıklardan aşağı düşen Dayer, İsviçre’ye döndü. Olayın ardından durumu ağırlaşan Dayer, Yurttaş’ın kendisine bıraktığı miras da dâhil olmak üzere, tüm mal varlığını Lozan Eşcinseller Kulübü Genel Sekreteri Andre Depaursinge’e bıraktı. Yetmiş milyon değerinde olduğu belirtilen Yurttaş’ın mal varlığının peşine düşen “ailesi duruma müdahale etti ve Eşcinseller Kulübü Genel Sekreteri’nin mirasta hakkı olmadığını ileri sürdü” (Hürriyet, 1985g).

Hürriyet muhabirlerinin görüştüğü, Yurttaş’ın adını vermek istemeyen akrabaları, ölümünün ailelerini çok güç durumda bıraktığını ifade ettiler. Nurettin Yurttaş’a ilişkin haberlerde de ayrımcı söylemler üretiliyordu. Örneğin “Alanya’da deniz kıyısındaki Tophane Mahallesi, Kalcaltı semtinde 3 katlı, yüzme havuzlu, içi çok lüks döşenmiş bu evde, yılın 3 ayını ‘garip davranışlı erkek arkadaşlarıyla’ birlikte geçirdiği belirtilen Nurettin Yurttaş, ansızın hastalandı” (Hürriyet, 1985k) yazılı haberde arka arkaya Yurttaş’ın birlikte vakit geçirdiği kişilere ve rahatsızlanmasına ilişkin bilgilerin verilmesi, benzerine sık rastlanan şekilde AIDS’in normalden sapmanın sonucu ve hatta bedeli olarak ortaya çıktığına işaret ediyordu.

Andre Noel Dayer’in, Alanya’da geçirdiği kazaya ilişkin Alanya Emniyet Amiri Fikri Koca, “[T]uristin, dövülme mi, yoksa düşme sonucu mu yaralandığını belirlemek üzere, bir komisyon kurduk. [Komisyon raporunda düşmenin] o gece Alanya’da elektriklerin kesilmesi, havanın

yağışlı olması ve turistin aşırı alkollü olmasından kaynaklandığı belirtildi” dedi (Hürriyet, 1985k). Dolayısıyla Dayer’in ölümüne ilişkin dosya, yaşamını cinayet mi yoksa kaza sonucu mu yitirdiği net bir şekilde öğrenilemeden kapatıldı. Dayer’e yapılan otopsi sonucu AIDS basamağında olduğu tespit edildi.

8 Ekim günü havaalanında Andre yerine, arkadaşı Remzi tarafından karşılanan Chevallen, Andre’nin kayalıklardan aşağıya düştüğünü Alanya’ya varduktan sonra öğrendi. Beş yıldır birlikte olan Nurettin ve Andre, her yıl yaz tatilini Alanya’da geçiriyordu. Dayer’in arkadaşı Nicole Chevallen’in ifadelerine göre Andre, Nurettin ile ortak satın aldıkları villanın başına dert açtığından ve Nurettin’in ailesi ile kavga ettiğinden söz ediyordu. Chevallen’a “Şayet Türkiye’den dönmezsem, başıma kötü bir şey gelirse bunun sorumlusu Nurettin Yurttaş’ın ağabeyi Mehmet Yurttaş’tır” demişti (Hürriyet, 1985o). Nurettin’in akrabaları tarafından Andre’yi öldürmesi için kiralık katil tutulduğundan ve Andre’nin arkadaşı Remzi’nin “Eğer Andre ölürse, tüm bildiklerimi açıklarım” (Hürriyet, 1985o) dediğinden söz etti. Remzi’nin ölümle tehdit edildiğini ve polis durumdan haberdar olduğu için korunduklarını söyledi. Bunun üzerine, Nurettin Yurttaş’ın ailesi, mirasın Lozan Eşcinseller Kulübü’ne kalması için derneğin cinayet iddialarında bulunduğunu iddia etti. Katil oldukları yönündeki iddiaları gülünç olarak niteleyen aile, derneğin çirkin tezgahlar ve ithamlar peşinde koştuğunu söyledi. Mehmet ve Faruk Yurttaş, avukatları Erdal Eminoğlu ile Alanya’da birlikte oldukları bir gün Nicole ve arkadaşı ile karşılaştıklarını, İngilizce bilmemeleri sebebiyle avukatlarının Nicole ile iletişim kurduğunu ifade etti. Nurettin’in evini arayan ve evde eşyaları olduğunu söyleyen iki kişiye anlayış gösterdiklerini ve evi açıp eşyalarını almalarını sağladığını söyleyen kardeşler, Nicole’ün kendilerinden “cani suratlı üç kişi” diye söz etmesini, “onların kadın kılıklı erkekler görmeye alışkın olmalarından dolayı dil sürçmeleridir, sanıyoruz” (Hürriyet, 1985n) şeklinde yorumladı. Söz konusu ifadelerden homofobik olduğu açıkça anlaşılan Nurettin Yurttaş’ın akrabaları, ölümünün ardından Yurttaş’ın mirasının peşine düştü. Mirasın derneğe kalmaması için her iki ülkede de ilgili makamlara başvurdu ve akıl sağlığının yerinde olmadığını öne sürerek mal varlığı devrinin önüne geçmeye çalıştı (Hürriyet, 1985n). Dayer ise yaşamını yitirmeden önce Tapu Müdürlüğü’ne başvurarak miras devir işlemlerini başlattı. Hürriyet gazetesinde yer alan haberlerde Nurettin Yurttaş’ın partneri Andre Noel Dayer’den ya arkadaşı olarak söz ederek ilişkilerini yok saydı ya da sansasyon yaratmak amacıyla Nurettin Yurttaş’ın “erkek sevgilisi” olarak söz edildi. Gazetede takriben bir ay önce yaşamını yitiren Yurttaş ile ilgili haberlere Murtaza Elgin ifşa edildiği süreçte

yer verilmesi ve miras davasının ilerleyen süreçlerinden söz edilmemesi, gazetenin sorunla ilgilenmediğini ispat ediyordu.

HOMOFOBİYE YENİ KILIF: HIV/AIDS

Ayhan Özyurt, Murtaza Elgin ve Nurettin Yurttaş'a ilişkin yazılanlar ve HIV/AIDS'e dair haberlerin büyük kısmında homofobik söylemler bulunuyordu. Söz gelimi Sabah gazetesinde, "korkunç hastalık, yüzde yetmiş homoseksüel, yüzde otuz normal kişilerde görülüyor" (Sabah, 1985c) yazıldı. Yeni Asır gazetesinde 4 Kasım 1985 tarihinde yayınlanan haberde de "erkek gibi giyinmesine rağmen kadınsı davranışları ile, sahne ve sinema sanatçılarının içinde yaşayan, pek çoğu ile yatağını paylaşan, ya da düzenlenen özel gecelerde birlikte olan "Murti" lakaplı Murteza Elgin'in "çağımızın vebası" olarak nitelendirilen AIDS'e yakalanması, bu çevrelerde "şok" etkisi yarattı[ğından]" (Yeni Asır, 1985b) söz edildi.

Film-San Vakfı ve Film Sinema İşverenleri Sendikası yönetim kurulları, sanatçı çevrelerinde oluşan "AIDS paniği"ni dikkate alarak bir araya geldi. Düzenlenen toplantının ardından, "Sanatçılara Duyuru" adlı bildiri yayınlandı. Bildiride film setleri ve çalışmalarında, öpüşme ve sevişme sahnelerine yer verilmemesi, regl olan kişilerin regl oldukları dönem çalıştırılmalarından kaçınılması gibi tavsiyelerin yanında şu ifade yer alıyordu: "Eşcinsellerden kesin olarak uzak durulmalı ve bunlar, film çalışmalarından uzaklaştırılmalıdır" (Hürriyet, 1985m). Film sektöründe eşcinselleri sektörün dışına itmeye yönelik bu tür girişimlerde bulunulurken Yeşilçam, henüz 7 Kasım gibi erken bir tarihte, Murtaza Elgin'in hayatını konu alan "AİDS" adlı filmin çekimine başladığını duyurdu. Filmde, Murtaza Elgin rolündeki Cengiz Özer'in "karısına AIDS mikrobu bulaştırarak kendi felaketine, günahsız kadını ortak edece[ği]" (Tan, 1985b) ifade edildi. Elgin'in varsayılan cinsel yönelimi, HIV'le enfekte olmasının sebebi olarak görüldüğü için işlediği günahın bedelini ödediği düşünülüyordu. Diğer yandan konuyla ilgilenen kişiler tarafından AIDS'e karşı alınabilecek en önemli tedbirlerden birinin temizliğe önem verilmesi olduğunun altı çizildi.

Murtaza Elgin'in arkadaşlarından Oya Aydoğan, onunla arkadaşlık etmekten pişman olmadığını, temizliğine gereken özeni verdiğini ve AIDS'ten korkmadığını açıkladı. Beraber gittikleri son Almanya turnesinde Elgin'in Alman bir sevgilisinin de olduğunu söyleyen Aydoğan, "Bana devamlı ondan bahsederdi. Her halde AIDS'i Murtaza'ya o pis, sapık Alman geçirdi. Çünkü

AİDS'liye benziyordu" dedi (Sabah, 1985h). Oya Aydoğan, okuduğu kitaplarda kadınların virüs ile enfekte olma ihtimalinin düşük olduğundan söz edilmesi nedeniyle AIDS'ten korkmadığını da ekledi. Aydoğan'ın aynı haberde yer alan "AİDS virüsü kadın rahminde yaşamıyor, değişik yerlerde barınıyormuş. Ben de sapık olmadığımı göre AİDS olmam mümkün değil. Trafik kazasında ölme ihtimali, kanımca AİDS'ten ölme ihtimalinden bin kat daha fazla" (Sabah, 1985h) açıklaması, hem temizlik ve sağlık arasında kuvvetli bağlar olduğuna dair inancını hem de eşcinselliğe bakış açısını ortaya koyuyordu.

Teun A. Van Dijk, "kamusal, politik, medyatik ve akademik söylemleri kontrol eden insanlar"ı sembolik elitler olarak tanımlar (2010, s. 19). Gücünü simgesel sermayesinden (Bourdieu, 2014) alan sembolik elitler, kamusal söylemlerin ve dolayısıyla gündemin belirlenmesinde büyük role sahiptir (van Dijk, 1993, s. 46-47). Bu kişilerin hem ayrımcılığın yeniden üretilmesinde hem de ayrımcılığa karşı mücadelede çok önemli bir role sahip olduklarını söylemek mümkündür. Sembolik bir elit olarak nitelendirilebilecek Oya Aydoğan, AIDS basamağındaki kişilere yönelik ayrımcılığı yeniden üreten bir pozisyondadır.

PANİK VE ÖNLEM

Basına Murtaza Elgin'i afişe ederek ünlenen Sipahioğlu, birkaç gün içerisinde başka bir sansasyonel habere imza attı. Türkiye'deki turist kadınların "AIDS mikrobunu saçtıklarını" ve AIDS'in Türkiye'ye Christine Haydar üzerinden geldiğini açıkladı. Fransa'da yaşayan ve oyunculuk, şarkıcılık ve modellik gibi meslekler yapan Haydar, Sarışın Tehlike (1980) ve Bedel (1983) filmlerinde, Cüneyt Arkın ve Kadir İnanır gibi dönemin ünlü oyuncularını ile başrolleri paylaşmıştı. Haydar'a ilişkin basında yer alan haberler, cinsel çağrışımlar ön planda tutularak sunuluyordu. Sipahioğlu'nun spekülatif ifadelerinin yer aldığı haberde, Haydar'ın "yakın arkadaşlık kurdukları arasında homoseksüel erkekler ile lezbiyen bazı kadınların da bulunduğu" yazıyordu (Günaydın, 1985d). Christine Haydar, "Hem erkeklerle hem kadınlarla ilişki kurmuştu" (Günaydın, 1985e). Dolayısıyla Türk olmaması ve cinsel yönelimi nedeniyle virüs ile enfekte olması, basına göre kaçınılmazdı. Sipahioğlu'nun Türkiye'ye AIDS'in yabancı turistler tarafından getirildiğine dair açıklaması Alanya ve Antalya'da büyük korku yarattı. Dönemin Kültür ve Turizm Bakanı Mükerrerem Taşçıoğlu: "ANAP'ın AIDS ile bağlantısı yok, çünkü kimseyle birleşmedi" (Yeni Asır, 1985e) açıklaması yaptı. Bakan, bu sözleriyle siyasi partilerin oluşturduğu koalisyonu, penetrasyonu çağrıştıracak biçimde "birleşme" kavramıyla açıkladı. Böyle bir birleşmenin de

olumsuzluğunu ön plana çıkarmak için AIDS ile ilişkili olacağını vurguladı. Bakanın ifadeleri “meclise/politikaya AIDS girdi” şeklinde haberleştirildi.

HIV’le yaşayan kişilere yönelik başka bir ayrımcılık da bu kişilerin çevrelerindeki kişilere virüsü aktarmak istedikleri iddia edilerek yapıldı. Bristol Üniversitesi’nde öğretim görevlisi olarak görev yapan ve AIDS konusunda çalışmalar yürüten Profesör Crispian Scully, 1985 Kasım’ında İstanbul’a geldi. Scully, AIDS evresindeki kişilerin kendi sonlarına başkalarını da ortak etmek amacıyla, “etraflarındaki herkesle seks yapmak isteyerek, onları da ölüme sürüklemeye çalış[tıklarını]” ifade etti (Sabah, 1985i). En fazla eşcinselin Yunanistan’da olduğunu ve en fazla AIDS vakasının da Yunanistan’da görüldüğünü öne süren Scully, “AIDS hastalığı homoseksüelleri seviyor. Normal insanlarda az görülüyor [...] AIDS’i fahişeler de normal insanlara yayıyor. Onlara son derece dikkat etmek gerekir” dedi (Sabah, 1985i). İlerleyen günlerde benzer bir açıklama da Şanlıurfa Valisi Alpaslan Karacan’dan geldi. AIDS’e dair İcmal Dergisi’nin sorularını yanıtlayan Alpaslan Karacan, fakir insanların yaşadığı Urfa’ya AIDS’in giremeyeceğini öne sürdü. AIDS’in Allah’ın bir gazabı olduğunu ve ancak sosyete de yayılabileceğini, “AIDS sosyete hastalığıdır, peygamberler diyarında kimseye bulaşmaz” şeklinde açıkladı (Cumhuriyet, 1985d).

Türkiye’de HIV/AIDS’e dair basın ve devlet yetkilerinin yol açtığı dezenformasyonun da etkisiyle, HIV’in aktarım yolları konusunda karışıklık uzun yıllar sürdü. Sipahioğlu, çamaşır temizliğinde kullanılan çamaşır suyunun AIDS’e karşı öldürücü özellik gösteren tek madde olduğunu ve şüphe halinde üç litre suya bir çorba kaşığı çamaşır suyu ilave edilmek suretiyle hazırlanan karışımda ellerin on dakika tutulması gerektiğinden söz etti (Hürriyet, 1985a). Sağlık uzmanları tarafından; sünnetli olmak, gusül abdesti almak, eşcinsel ilişkinin toplumun büyük çoğunluğu tarafından günah kabul edilmesi, Türk erkeklerin yabancı kadınlara ulaşamaması ve uyuşturucu kullanmak gibi çarpık alışkanlıklara sahip olmamanın AIDS’in Türkiye’de yayılmasının önüne geçtiği savunuldu (Milliyet, 1986b). Kimi gazetelerde, AIDS’ten korunmak için her gün mutlaka süt içilmesi, yoğurt ve peynir gibi süt ürünlerinin bolca tüketilmesi, meyve ve sebze tüketimine ağırlık verilmesi, kesinlikle alkol alınmaması ve uzun süre güneşte kalınmaması salık verildi (Milliyet, 1985e). HIV/AIDS hakkında bilgi eksikliği ve yanlış bilginin hızla yayılmasının olumsuz etkilerinin izlerini gündelik yaşamda sürmek de mümkündü. 8 Kasım 1985’te Edirne’de ikamet eden polis memuru Zafer Akkan, AIDS korkusu nedeniyle eşini öldürdükten sonra intihar etti (Milliyet, 1985k). Yapılan tetkiklerde kanında virüs saptanmayan Zafer Akkan’ın bronşit

geçirdiği anlaşıldı. HIV'le yaşayan kişilere yönelik ayrımcı tutumlar ve damgalamanın yol açtığı bir başka şiddet olayı da Gaziantep'te yaşandı. Ali Uludağ, bindiği taksideki şoförün yöre lehçesi ile sorduğu “Nasılsın, eyi misin?” sorusunu “AIDS’li misin?” şeklinde anladı ve taksi şoförünü dokuz yerinden bıçakladı. Gözaltına alınan Uludağ ifadesinde, “Daha taksiye biner binmez, bana ‘AIDS’li misin?’ dedi. Gururuma dokundu. Ben, bu lafı yiyecek delikanlılardan değilim. Tepem atınca bıçağı saplamaya başladım” dedi (Milliyet, 1985).

İlerleyen yıllarda, İstanbul Müftüsü Selahattin Kaya “AIDS, Allah’ın homoseksüellere bir gazabıdır. Bu hastalık Allah tarafından eşcinsellere, fahişelere, gayrimeşru ilişkide bulunanlara verilmiş bir cezadır! Müslüman ülkelerde yayılmaz” şeklinde açıklama yaptı (Günaydın, 1994). Devlet yetkililerinin yaptığı açıklamaların büyük kısmında HIV/AIDS; eşcinseller, seks işçileri, gayrimüslimler ve ahlaksızların sorunu olarak yansıtıldı ve bu durumun bir sonucu olarak ayrımcılık, ötekileştirme ve homofobi yükselişe geçti. AIDS’in Türkiye için bir krize dönüşmesinden göçmen seks işçisi kadınlar sorumlu tutuldu. 1996 yılında halkın bilinçlendirilmesine yönelik çalışmaların sürdüğünü ifade eden dönemin Sağlık Bakanı Yıldırım Aktuna, AIDS’le mücadelede çözümün tek eşlilik olduğunu ve AIDS vakalarında son yıllarda görülen artışın Rusya ve eski Doğu Bloku ülkelerinden gelen kişilerden kaynaklandığını belirtti (Milliyet, 1996).

Enfeksiyona ilişkin varsayımlar üzerinden yapılan ayrımcılık, 1997’den itibaren kan bağışçısı sorgulama formlarında donörlerden cinsel yönelimleri hakkında toplanan veriler doğrultusunda kabul veya reddedilmeleri şeklinde sürdürüldü. Türkiye’de bugün hâlâ kullanılan kan bağışçısı sorgulama formu, Sağlık Bakanlığı Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün 03.01.1997 tarihli ve 141 sayılı Genelgesi ile uygulanmaya başladı (Türk Kızılayı, 2005, s. 292). Formda ilk kez heteroseksüel olmayan erkeklerden kan alınmaması tutumu yasallaştırılarak “Bugüne kadar homoseksüel biriyle, son bir yıl içinde yabancı uyruklu biriyle cinsel ilişkide buldunuz mu?” sorusu yer aldı. 1977 yılından itibaren bir kez dahi erkek erkeğe cinsellik yaşamak, viral bulaş riski öne sürülerek, kalıcı ret gerektiren durumlar arasında değerlendirildi. Bu soru, enfeksiyonun yayılmasından yabancıların sorumlu tutulduğunun açık bir göstergesiydi. Ayrıca, bir yandan erkeklerle cinsellik yaşayan erkeklerin varlığı kabul ediliyor, öte yandan “homoseksüel biriyle” ifadesi kullanılarak eşcinsellik dışsallaştırılıyordu. Eşcinsellere ve translara

yönelik ayrımcı tutumlar, sistematik olarak kriminalize edilen HIV'le yaşayan kişilerle ilgili basında yer alan haberlerde sürdürülüyordu.

AIDS'e ilişkin haberlerde suç ve hastalık kavramlarının iç içe geçtiğini vurgulayan Gürbilek, "basının uzun süre AIDS'i bir hastalık olarak mı, yoksa suç olarak mı ele alacağını bileme[diğinden]" söz eder (2001, s. 75). Gürbilek'in incelediği Hürriyet gazetesinin 12 Aralık 1988 tarihli "AIDS'li Banu'ya Gözaltı" haberinin üst başlığında "Beyoğlu'nda Gizlendiği Evde Yakalandı", resim altında ise "Ameliyatla kadın olan Banu Gök, AIDS şüphesiyle gözaltına alındı. İstanbul'da inzivaya çekildiği öne sürülen Banu'nun kaçmaya hazırlanırken, bir operasyon sonucu yakalandığı öğrenildi" yazar (Hürriyet, 1988). Gürbilek, AIDS'in suç eksenini çerçevesinde ele alınışını şu şekilde ortaya koyar:

Terörist sözcüğünün yerini AIDS'li, 1. Şube'nin yerini Zührevi Hastalıklar Hastanesi'nin alması dışında haberin veriliş biçimi, 12 Eylül'den sonra yüzlercesini izlediğimiz "terörist" haberlerinden hiç farklı değil. Bir başka örnek vermek gerekirse, Türkiye'de suçun hastalıktan kaynaklandığını iddia eden hekimler olduğu gibi, suçun hastalığa neden olduğunu iddia eden hekimler de var [...] AIDS'lilerin evlerinin önünde birer polis memuru bekliyor [...] (2001, 76)

Murtaza Elgin hakkında basında yer alan haberlerde de benzer bir durumdan söz etmek mümkündür. Gazetelerde Elgin'in devlet eliyle tecrit edileceği açıkça ifade edildi ve kaçıışı ümitsiz olarak nitelendirildi. 7 Kasım 1985 tarihli Hürriyet'te "Murtaza tecritte", Milliyet'te ise "AIDS'li Murteza'ya bakanlık el koydu" başlıklı haberler yer aldı. Söz konusu haberler, HIV statüleri nedeniyle, HIV'le yaşayan kişilere yönelik uygulanan sistematik kriminalizasyonun örneklerinden yalnızca birkaçıydı. HIV/AIDS'e ilişkin haberlerin büyük kısmında; LGBTİ+fobi, zenofobi ve seks işçiliği karşıtlığı bir arada bulunmaktadır. Bu durum HIV'le yaşayan kişilerin maruz bırakıldıkları ayrımcılık türlerinin katmanlanmasına neden olur.

Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş'ın, 24 Nisan 2020'de okuduğu hutbe, çok katmanlı ayrımcılık türlerine işaret eder. "Ramazan: Sabır ve İrade Eğitimi" başlıklı hutbede, nefret ve ayrımcılık içerikli söylemlerde bulunan Erbaş, hutbede eşcinseller ve HIV'le yaşayanları şu sözlerle hedef göstermiştir:

Ey insanlar! İslam zinayı en büyük haramlardan kabul ediyor. Lûtîliği, Eşcinselliği lanetliyor. Nedir bunun hikmeti. Hastalıkları beraberinde getirmesi

ve nesli çürütmesidir, bunun hikmeti. Yılda yüzbinlerce insan gayri meşru ve nikahsız hayatın İslamî literatürdeki ismi zina olan bu büyük haramın sebep olduğu HIV virüsüne maruz kalıyor. Geliniz bu tür kötülüklerden insanları korumak için birlikte mücadele edelim. (Kaos GL, 2020)

Diyanet İşleri Başkanı'nın ifadeleri, Türkiye'de HIV/AIDS'in gündeme geldiği ilk günden bu yana devlet yetkililerinin yaptığı açıklamalar ile benzerlik gösterir. Erbaş'ın HIV'le yaşayan kişilerin, HIV'le evlilik dışı ilişkiler sonucu enfekte olduğuna yönelik varsayımı aynı zamanda HIV'le zina-haram-suç sarmalının sonucunda bir ceza olarak enfekte olunduğuna işaret eder.

SONUÇ

Pandemiler, insan hakları ihlallerinin yoğun biçimde yaşandığı süreçlerdir. Bu açıdan AIDS ve COVID-19 pandemileri arasında birtakım süreklilikler ve süreksizlikler mevcuttur. Türkiye'de 1985 yılından itibaren HIV/AIDS ile ilgili haberlerde ön plana çıkan ilk üç kişi olan Ayhan Özyurt, Murtaza Elgin ve Nurettin Yurttaş'ın, egemen cinsiyet ve cinsellik pratiklerine ve genel ahlak kurallarına aykırı davranışlarda bulunmaları nedeniyle HIV'le enfekte oldukları vurgulanmıştır. Üçü hakkında yazılan haberler, ahlak kodlarıyla şekillendirilerek basına servis edilmiştir. Toplumun yüzeyini işgal eden ve hatta delip geçen virüsün dış kaynaklı olduğu lanse edilmiş ve virüsün birtakım "ayıp" ve "sapkın" faaliyetlerin sonucunda aktarılabileceği vurgulanmıştır. Bilhassa Murtaza Elgin'in HIV'le yaşaması nedeniyle, hayattayken ve öldüğünde yaşadığı ayrımcı ve insan haklarına aykırı tutumların bugün hâlâ devam ettiğini söylemek mümkündür. Murtaza Elgin'in ELISA testi sonucunun Sipahioğlu tarafından basına ifşa edilmesi münferit bir örnek değildir. HIV'le yaşayan kişilerin mahremiyeti, başta hekimler olmak üzere, pek çok sağlık çalışanı tarafından ihlal edilmektedir. Pozitif-iz Derneği'nin yayınladığı Hak İhlallerinin Raporlaması ve Hukuki Çözümler adlı raporda, 2021 yılında Pozitif-iz Derneği'ne telefon, sosyal medya ve e-posta aracılığıyla ulaşan toplam 140 HIV'le yaşayan başvuranın maruz bırakıldığı hak ihlalleri raporlanmıştır. Raporda öne çıkan ilk üç hak ihlali sırasıyla; sağlığa erişim hakkına ilişkin mevzuata dayalı hak ihlalleri, çalışma hakkına ilişkin mevzuata dayalı hak ihlalleri ve Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'na dayalı hak ihlalleridir (Pozitif-iz, 2021, s. 13). Raporda ayrıca, HIV'le yaşayan kişilerin çoklu ayrımcılık türlerine maruz bırakıldıklarının altı çizilmiştir. Bugün özellikle Türkiye'de HIV'le yaşayan kişilere uygulanan, damgalama ve ayrımcılık, marjinalleştirilme veya istihdam ve diğer hizmetlerden mahrum bırakılma korkusu, test yaptırmanın veya tedavi hizmetlerini almanın önünde engel oluşturmaktadır. Bununla birlikte,

yoğun biçimde ayrımcılık ve ötekileştirilmeye maruz bırakılan kesimlerin, ayrıca HIV'le enfekte olmak bakımından da kırılganlaştırıldıkları su götürmezdir. HIV/AIDS meselesi, ayrımcılık ve eşitsizliklerin kesişimsel yönünü ortaya koyması bakımından da ayrı bir öneme sahiptir.

Yazar Beyanı | Author's Declaration

Mali Destek | Financial Support: Yazar, bu çalışmanın araştırılması, yazarlığı veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır. | The author has not received any financial support for the research, authorship, or publication of this study.

Yazarların Katkıları | Authors's Contributions: Bu makale yazar tarafından tek başına hazırlanmıştır. | This article was prepared by the author alone.

Çıkar Çatışması/Ortak Çıkar Beyanı | The Declaration of Conflict of Interest/Common Interest: Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması veya ortak çıkar beyan edilmemiştir. | No conflict of interest or common interest has been declared by the author.

Etik Kurul Onayı Beyanı | The Declaration of Ethics Committee Approval: Çalışmanın herhangi bir etik kurul onayı veya özel bir izne ihtiyacı yoktur. | The study doesn't need any ethics committee approval or any special permission.

Araştırma ve Yayın Etiği Bildirgesi | The Declaration of Research and Publication Ethics: Yazar, makalenin tüm süreçlerinde ViraVerita E-Dergi'nin bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyduğunu ve verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığını, karşılaşılabilecek tüm etik ihlallerde ViraVerita E-Dergi'nin ve editör kurulunun hiçbir sorumluluğunun olmadığını ve bu çalışmanın ViraVerita E-Dergi'den başka hiçbir akademik yayın ortamında değerlendirilmediğini beyan etmektedir. | The author declares that he complies with the scientific, ethical, and quotation rules of ViraVerita E-Journal in all processes of the paper and that he does not make any falsification of the data collected. In addition, he declares that ViraVerita E-Journal and its editorial board have no responsibility for any ethical violations that may be encountered, and that this study has not been evaluated or published in any academic publication environment other than ViraVerita E-Journal.

KAYNAKÇA

- Agamben, G. (2013). *Kutsal insan*. Ayrıntı Yayınları. (Özgün eser basım 1995)
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi. (1950). <https://www.yargitay.gov.tr/documents/AIHM.pdf>.
- Bourdieu, P. (2014). Simgesel sermaye ve toplumsal sınıflar. *Cogito, Pierre Bourdieu -76*, 192-203.
- CBPP. (2021). Tracking the COVID-19 economy's effects on food, housing, and employment hardships. <https://www.cbpp.org/sites/default/files/8-13-20pov.pdf>
- CDC. (1985). Current trends update: Acquired immunodeficiency syndrome (AIDS) -- United States. <https://www.cdc.gov/mmwr/preview/mmwrhtml/00000137.htm> adresinden 27.01.2023 tarihinde alınmıştır.
- Crimp, D. (1989). Mourning and militancy. *October* 51, 3–18.
- Cumhuriyet. (1985a). Dalan: AIDS Tanrı'nın gazabı, 19 Ağustos.
- — —. (1985b). Elgin'e, 05 Kasım.
- — —. (1985c). Murteza hastaneden kahraman gibi çıktı, 08 Kasım.
- — —. (1985d). Şanlıurfa Valisi: AIDS peygamber diyarının kapısından giremez, 05 Aralık.
- DİSK-AR. (2021). 2020'de Kod-29 kıyımı: 143 bini erkek, 34 bini kadın toplam 177 bin işçi!. <https://disk.org.tr/2021/04/2020de-kod-29-kiyimi-143-bini-erkek-34-bini-kadin-toplam-177-bin-isci/> adresinden 20.03.2023 tarihinde alınmıştır.
- DİSK-AR. (2022). Salgınin ikinci yılında COVID-19 ile işçi sağlığı ve iş güvenliği politikaları değerlendirme raporu. <https://disk.org.tr/2022/06/salginin-ikinci-yilinda-covid-19-ile-isci-sagligi-ve-is-guvenligi-politikalari-degerlendirme-raporu/> adresinden 20.03.2023 tarihinde alınmıştır.
- Gould, D. B. (2009). *Moving politics: Emotion and ACT UP's fight against AIDS*. University of Chicago Press.
- Günaydın. (1985a). 'AIDS korkusu turistlerden kan almamızı engelliyor', 14 Ağustos.
- — —. (1985b). Sosyetenin muhabbet tellalı AIDS'li çıktı, 03 Kasım.
- — —. (1985c). AIDS'li Murteza sosyeteyi yaktı, 04 Kasım.
- — —. (1985d). 'AIDS Türkiye'ye Fransa'dan geldi', 05 Kasım.
- — —. (1985e). AIDS'i Türkiye'ye getirdiği söylenen Christine'in albümünden, 06 Kasım.
- — —. (1985f). AIDS'li Murteza karantinaya alındı, 07 Kasım.
- — —. (1985g). Murti'nin patronu da AIDS kontrolünde, 08 Kasım.

- . (1985h). ‘Murteza ölmez ama öldürür’, 09 Kasım.
- . (1994). İstanbul Müftüsü’nden AIDS Fetvası!, 06 Aralık.
- Gürbilek, N. (2001). İktidarın sağlığı. *Vitrinde Yaşamak 1980’lerin Kültürel İklimi* (s. 70–81) içinde. Metis Yayınları.
- HIVTravel. (2022). HIV-specific entry and residence regulations for United States of America. <https://www.hivtravel.org/Default.aspx?CountryId=12&PageId=143> adresinden 25.02.2023 tarihinde alınmıştır.
- Hu, B., Hua G., Peng Z. & Zheng-Li S. (2021). Characteristics of SARS-CoV-2 and COVID-19. *Nature Reviews Microbiology* 19 (3), 141–54.
- Hürriyet. (1985a). İşte AIDS’li Türk, 02 Kasım.
- . (1985b). ‘M’ Paniği, 03 Kasım.
- . (1985c). ‘Beyoğlu’na AIDS darbesi, 04 Kasım.
- . (1985d). Bir musibet, bin nasihatten iyidir, 04 Kasım.
- . (1985e). Gençlere AIDS’i Anlattı, 04 Kasım.
- . (1985f). Prof. Sipahioğlu’ndan Bakan’a Cevap, 04 Kasım.
- . (1985g). 70 milyonluk mirası mahkemelik, 06 Kasım.
- . (1985h). AIDS’ten acı ibret, 06 Kasım.
- . (1985i). ‘M’yi saklayanlar AIDS tehlikesinde, 06 Kasım.
- . (1985j). Tecrit odası M’yi bekliyor, 06 Kasım.
- . (1985k). AIDS’ten ölen Türk Alanya’da hastalanmıştı, 07 Kasım.
- . (1985l). Murtaza tecritte, 07 Kasım.
- . (1985m). Sinemada öpüşme yasağı, 07 Kasım.
- . (1985n). 200 milyonluk miras kavgası, 08 Kasım.
- . (1985o). İddia: ‘Dayer öldürüldü’, 08 Kasım.
- . (1985p). Kan verirken kan kusturdu, 08 Kasım.
- . (1985q). ‘M’ Raporu, 08 Kasım.
- . (1985r). Sipahioğlu Hakkında Soruşturma Açılıyor, 08 Kasım.
- . (1985s). İsviçre’den AIDS raporu, 15 Kasım.
- . (1988). AIDS’li Banu’ya Gözaltı, 12 Aralık.

———. (1992a). Murti'nin cenazesine kardeşleri bile gelmedi, 18 Haziran.

———. (1992b). Murti ile ilişkisi olanlar, dikkat!, 18 Haziran.

İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi. (2003). <https://www5.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5013.html>.

Jasper, J. M. (2016). *Ahlâki protesto sanatı. Toplumsal Hareketlerde Kültür, Biyografi ve Yaratıcılık*. (S. Öner, Çev). Ayrıntı Yayınları.

Kaos GL. (2020). Diyanet'in Cuma hutbesinde nefret: 'İslam eşcinselliği lanetliyor'. <https://kaosgl.org/haber/diyanet-in-cuma-hutbesinde-nefret-islam-escinselligi-lanetliyor> adresinden 15.07.2022 tarihinde alınmıştır.

Kişisel Verilerin Korunması Kanunu. (2016). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6698.pdf>.

Kramer, L. (1983). 1,112 and counting. *New York Native*, 59, 18–23.

Lee, S. & Waters, S. F. (2021). Asians and Asian Americans' experiences of racial discrimination during the COVID-19 pandemic: Impacts on health outcomes and the buffering role of social support. *Stigma and Health* 6 (1), 70–78.

Los Angeles Times. (1985). The Times Poll: Tough New Government Action on AIDS Backed. <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1985-12-19-mn-30337-story.html> adresinden 25.02.2023 tarihinde alınmıştır.

Mbembe, A. (2014, 12 Mayıs). Nekro-Siyaset. *Ayrıntı Dergi*. <https://ayrintidergi.com.tr/nekro-siyaset/>.

Milliyet. (1985a). AIDS'e Karşı Kocakarı İlacı, 13 Ağustos.

———. (1985b). AIDS'li Genç Kaçtı, 16 Ağustos.

———. (1985c). AIDS'li Türk, Özyurt'la Konuştuk, 17 Ağustos.

———. (1985d). Dalan, Şehir Dışında 'Aşk Evleri' Kuracak, 19 Ağustos.

———. (1985e). AIDS'e Karşı, Sevgi Silahı, 20 Ağustos.

———. (1985f). AIDS Korkusu İstanbul'un Yüzme Havuzlarını Boşalttı, 02 Eylül.

———. (1985g). AIDS'li Yok, Bu Doktor Reklam Peşinde, 03 Kasım.

———. (1985h). AIDS'li Denen Murtaza'yı Bulduk, 05 Kasım.

———. (1985i). AIDS'li denen Elgin: 'Kendimden Kaçıyorum', 06 Kasım.

———. (1985j). Devlet, Murtaza'ya El Koydu, 07 Kasım.

———. (1985k). Eşini Öldürüp İntihar Eden Polis, AIDS Değil, 12 Kasım.

———. (1985l). AIDS İçin Yaralama, 03 Aralık.

———. (1985m). Almanya'dan, 'AIDS Değil' Raporu Aldı, 11 Aralık.

———. (1986a). Profesörler Sipahioğlu'nu Eleştirdi, 07 Ocak.

———. (1986b). AIDS Bize Sökmedi, 28 Aralık.

———. (1992a). Sanatçılarda AIDS paniği, 22 Mayıs.

———. (1992b). Murti için Özel Cenaze Talimatı, 17 Haziran.

———. (1996). AIDS'e Karşı Çare Tek Eşlilik, 04 Eylül.

PAHO. (2010). Statement by Dr. Margaret Chan, Director-General of the World Health Organization, on World AIDS Day - PAHO/WHO | Pan American Health Organization. <https://www.paho.org/en/news/1-12-2010-statement-dr-margaret-chan-director-general-world-health-organization-world-aids-day> adresinden 21.06.2022 tarihinde alınmıştır.

Pozitif-iz. (2021). Hak İhlallerinin Raporlaması ve Hukuki Çözümler.

PYD. (2020). HIV ile Yaşayan Bireylerin Hak İhlalleri Raporu. Şubat-Mart-Nisan.

Rodger, A. J., Cambiano, V., Phillips, A. N., Bruun, T., Raben, D., Lundgren, J., Vernazza, P. vd. (2019). Risk of HIV transmission through condomless sex in serodifferent gay couples with the HIV-positive partner taking suppressive antiretroviral therapy (PARTNER): final results of a multicentre, prospective, observational study. *The Lancet* 393 (10189), 2428–38.

Sabah. (1985a). Dalan 'Bizim erkekler AIDS'ten korkmaz!' dedi, 11 Ekim.

———. (1985b). AIDS'li Türk'ün kimliği belli oldu, 03 Kasım.

———. (1985c). Daha bir çok AIDS'li var!, 04 Kasım.

———. (1985d). 'AIDS'li Murtaza'yı kahramanca öptüm', 05 Kasım.

———. (1985e). AIDS'li Murtaza dedi ki: 'Ameliyatla yüzümü değiştireceğim!', 06 Kasım.

———. (1985f). 'Rakı içene AIDS dokunmaz', 07 Kasım.

———. (1985g). AIDS'li Murtaza serbest bırakıldı, 08 Kasım.

———. (1985h). 'AIDS'ten korkmuyorum', 09 Kasım.

———. (1985i). 'Biz öldük, herkes ölsün', 25 Kasım.

Sontag, S. (2005). *Metafor olarak hastalık : AIDS ve metaforları*. (O. Akınhat, Çev.). Agora Kitaplığı. (Özgün eser basım 1978).

Tan. (1985a). AIDS zincirinin halkaları kimlere kadar uzanıyor?, 04 Kasım.

———. (1985b). Dansçı Cengiz Özer Nilgün Saraylı'ya AIDS bulaştıracak, 07 Kasım.

— — —. (1985c). 'Türk aile yapısı çok sağlamdır', 11 Kasım.

T.C. Anayasası. (1982). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf>.

T.C. İçişleri Bakanlığı. (2020). 65 Yaş ve Üstü ile Kronik Rahatsızlığı Olanlara Sokağa Çıkma Yasağı Genelgesi. <https://www.icisleri.gov.tr/65-yas-ve-ustu-ile-kronik-rahatsizligi-olanlara-sokaga-cikma-yasagi-genelgesi>.

T. C. Sağlık Bakanlığı. (1998). Hasta Hakları

Yönetmeliği. <https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=4847&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeliği&mevzuatTertip=5> adresinden alınmıştır.

T. C. Sağlık Bakanlığı. (1993). Kalıtsal Hastalıklarla Mücadele Kanunu.

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3960.pdf>.

T. C. Sağlık Bakanlığı. (2002). Kalıtsal Kan Hastalıklarından Hemoglobinopati Kontrol Programı Tanı ve Tedavi Merkezleri Yönetmeliği.

<https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=4936&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeliği&mevzuatTertip=5>.

Temur, M. (1985). Türkiye'de AIDS'e rastlanılmadı. *Yankı* 722, 46–48.

The Guardian. (2020). Covid-19 intensifies elder abuse globally as hospitals prioritise young. <https://www.theguardian.com/global-development/2020/jun/30/covid-19-intensifies-elder-abuse-globally-as-hospitals-prioritise-young> adresinden 20.03.2023 tarihinde alınmıştır.

The New York Times. (1985). AIDS Blood Test To Be Available In 2 To 6 Weeks. <https://www.nytimes.com/1985/03/03/us/aids-blood-test-to-be-available-in-2-to-6-weeks.html> adresinden 15.01.2023 tarihinde alınmıştır.

— — —. (1986a). Opinion | Crucial Steps in Combating the AIDS Epidemic; Identify All the Carriers. <https://www.nytimes.com/1986/03/18/opinion/crucial-steps-in-combating-the-aids-epidemic-identify-all-the.html?searchResultPosition=13> adresinden 27.01.2023 tarihinde alınmıştır.

— — —. (1986b). New Name Is Proposed for the Cause of AIDS. <https://www.nytimes.com/1986/05/01/us/new-name-is-proposed-for-the-cause-of-aids.html> adresinden 02.01.2023 tarihinde alınmıştır.

— — —. (2020). Trump Defends Using 'Chinese Virus' Label, Ignoring Growing Criticism.

<https://www.nytimes.com/2020/03/18/us/politics/china-virus.html?searchResultPosition=1> adresinden 16.02.2023 tarihinde alınmıştır.

Turan, A. (2020). *Positive space: A curatorial project on HIV/AIDS* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Sabancı Üniversitesi.

Türk Ceza Kanunu. (2004). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5237.pdf>.

Türk Kızılayı. (2005). Kan Hizmetleri. Kan Hizmetleri Yönetim Bölümü.

Türk Medeni Kanunu. (2001, 22 Aralık). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf>.

Umumi Hıfzıssıhha Kanunu. (1930, 24 Nisan). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.3.1593.pdf>.

van Dijk, T. A. (1993). *Elite discourse and racism*. SAGE Publications.

van Dijk, T. (2008/2010). Söylem ve iktidar. *Nefret Suçları ve Nefret Söylemi* (s. 9-41). (P. Uygun, Çev.). Hrant Dink Vakfı. (Özgün eser basım 2008)

Watney, S. (1987). The Spectacle of AIDS. *October* 43, 71–86.

Yegen, C. (2013). *Yazılı basında HIV/AIDS ile yaşayan bireylere yönelik nefret söylemi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.

Yeni Asır. (1985a). Gazino dünyasında AIDS paniği!, 03 Kasım.

———. (1985b). Ünlüler kaçıyor!, 04 Kasım.

———. (1985c). Bu kadın tehlikede, 06 Kasım.

———. (1985d). Ve, 'Murti' serbest, 08 Kasım.

———. (1985e). Politikaya AIDS girdi, 17 Kasım.

———. (2020). Hepimiz aynı gemideyiz. <https://www.yeniasir.com.tr/gundem/2020/05/10/hepimiz-ayni-gemideyiz> adresinden 20.03.2023 tarihinde alınmıştır.

ⁱ Metin tamamlandıktan sonra gözden geçirdikleri için Faruk Karaca ve Özlem Emiroğlu'na, HIV/AIDS'in yasal boyutu konusunda önerileri için Dilşah Molu ve Esra Kütük'e, kıymetli yorumları ve katkıları için sayının editörü ve hakemlerine, başta Özlem Güçlü ve Birgül Karakaş olmak üzere HIV/AIDS konusundaki heyecanımı paylaşan herkese teşekkür ederim.

ⁱⁱ Nekropolitika, "kimin kayda değer ve kimin değmez; kimin kullanıldıktan sonra atılabilir ve kimin atılamaz olduğunu tanımlama kapasitesi"ne (Mbembe, 2014) sahip olan egemenin, insanların nasıl yaşayacağını ve öleceğini tayin etmesidir. Egemen tarafından yaşamı değersiz ve gereksiz addedilen insanların ne piyasa değeri ne de insani bir değeri bulunur. Dolayısıyla hiç kimse bu tür bir yaşama/ölüme karşı bir sorumluluk hissetmez. Mbembe, bu kavramı kullanarak, özellikle bir istisna halinin yürürlükte olduğu yerlerde, iktidar, siyaset ve ölüm arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. AIDS pandemisinde yaşamı değersiz görülen gruplar, gözden çıkarılabilecek nüfus kategorilerine dönüşmüştür.

ⁱⁱⁱ HIV (*Human Immunodeficiency Virus*) [İnsan Bağışıklık Yetmezliği Virüsü] ve AIDS (*Acquired Immunodeficiency Syndrome*) [Edinilmiş Bağışıklık Yetmezliği Sendromu] birbirinden farklıdır. AIDS, HIV'in neden olduğu birden fazla hastalığın bir arada bulunduğu bir evredir. Virüs baskılandığı müddetçe HIV pozitif kişilerin AIDS evresine geçmesi mümkün değildir. "HIV'li/AIDS'li" gibi kullanımlar, HIV'le yaşayan kişilerin çeşitliliğini silerek virüs ile özdeşleştirilmelerine yol açmaktadır. Bundan dolayı bugün, daha kapsayıcı bir ifade olması nedeniyle, bu kavramın yerine "HIV'le yaşayan kişiler/HIV pozitif kişiler" ifadeleri kullanılmaktadır.

^{iv} Günümüzde virüsün aktarım yolları açık olmasına rağmen, HIV'le yaşayan kişiler, HIV aktarım olasılığı öne sürülerek hak ihlalleri yaşamaktadır. Diğer yandan, bu saikle gerçekleştirilen hak ihlallerinin önüne geçilebilecek araştırmalar da yürütülmektedir. Taraflardan birinin HIV pozitif bir diğersinin HIV negatif olduğu (sero-farklı) ilişkileri odağına alan PARTNER 1 ve PARTNER 2 çalışmaları bu araştırmalara örnektir. Çalışmalarda, HIV pozitif partnerin virüsün kendini kopyalayarak çoğalmasını önleyen tedaviyi (ART) aldığı ve saptanamaz viral yük seviyesinde olduğu takdirde gerçekleşen kondomsuz penetratif cinsel ilişkilerde, HIV aktarım olasılığının ortadan kalktığına ilişkin çarpıcı bulgular elde edilmiştir (Rodger ve ark., 2019, 2433). Böylece ART alan ve altı ay veya daha uzun süre viral yükü saptanamaz seviyede olan HIV pozitif kişilerin, kondomsuz penetratif cinsel ilişki ile partnerlerine HIV aktarma olasılığının ortadan kalktığı kanıtlanmıştır. Araştırmalara paralel biçimde başlatılan *Undetectable = Untransmittable*

(U=U) [Belirlen(e)meyen = Bulaş(tır)mayan] kampanyası, statü paylaşımına farklı bir boyut kazandırması açısından büyük öneme sahiptir. Kampanya adının Türkçe çevirisi konusunda tartışmalar bulunduğunu ifade etmek gerekir. HIV/AIDS aktivistlerinin bir bölümü bilhassa virüs aktarım ihtimali nedeniyle ayrımcılığa maruz bırakılan kişileri ön plana çıkarmak amacıyla “untransmissible” kavramını “bulaştırmayan” şeklinde çevirirken bir bölüm aktivist ise kelimenin Türkçe karşılığı olarak, etimolojik açıdan daha yakın olması nedeniyle, “bulaşmayan”ı kullanmaktadır. “Undetectable” kelimesi için de “belirlenmeyen” ve “belirlenemeyen” önerileri mevcuttur.

^v Temas öncesi profilaksi (PrEP), HIV’le enfekte olmayan kişilerin, HIV aktarımını önlemek amacıyla cinsel temas öncesinde ilaç kullanması şeklindeki uygulamadır.

^{vi} Vurgu gazetesine ait.

^{vii} 2 Kasım 2011 tarihinde çıkarılan 663 sayılı KHK ile Sağlık Bakanlığı ile bağlı kuruluşlarının yeniden yapılandırılması kararlaştırılarak Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün ismi Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü olarak değiştirilmiştir. Makalede yer alan; 17.10.1985, 04.02.1987, 01.04.1992, 29.04.1993 ve 18.03.2002 tarihli genelgeler, 2016 yılında Sağlık Bakanlığının internet sitesinden alınmıştır. 2006 yılından önce yayınlanan genelgeler sitede yer almamaktadır. Sağlık Bakanlığının ilgili birimleri ile görüşüldüğünde sitede bulunmayan genelgelere erişimin mümkün olmadığı ifade edilmiştir. Genelgelerin yer aldığı güncel adresler: <https://www.saglik.gov.tr/TR,10737/saglik-hizmetleri-genel-mudurlugu.html> ve <https://shgm.saglik.gov.tr/TR-9982/genelgeler.html>.